

Noves exploracions arqueològiques a la Caserna d'Alemanys (Girona). Campanya d'excavacions de 1988

J. M. NOLLA (*)

J. SAGRERA (**)

ABSTRACT

In this article we supply the surprising results of the excavation of the Caserna d'Alemanys in 1988. In the lower basement of the Roman tower of the Telègraf ashlar from long demolished buildings have been identified, the monumental archway by far being the most important. It appears as though this archway was made with marble corresponding to the Eastern gate of Gerunda discovered in 1987 and which has been reconstructed with great accuracy. Other results of these studies have been the discovery of what seems to be the oldest cemetery within the walls of Girona and the evidence of ancient intact strata.

Key words: Ancient urbanism, monumental Roman gate, necropolis, Roman pottery.

1. SITUACIÓ TOPOGRÀFICA

Les ruïnes de la Caserna d'Alemanys es localitzen al sector més oriental de la ciutat vella de Girona, a la part més enlairada del carrer d'Alemanys que rep aquest nom per l'existència de l'antiga caserna militar. Avui dia aquest indret, la planta del qual té forma de trapezi amb el costat llarg a l'oest, es troba deshabitat, si bé tancat i amb l'accés limitat. Les parets perimetrals de tres dels quatre costats, nord, est i sud, estan constituïdes per les muralles antigues de la ciutat, i el de ponent pels alts murs de l'edifici militar (fig. 1). És precisament en aquest indret on s'obre una gran portalada enquadrada interiorment per unes garites de guàrdia que constituïa l'entrada principal al recinte. A l'interior de l'antiga caserna es conserven en el sector septentrional les ruïnes d'un edifici destinat a rebre la tropa, essent la resta un gran jardí o pati, avui mateix ple d'arbres, plantes i brossa, nascudes de l'abandonament i de la manca d'ús del lloc, llevat d'una extensa àrea situada al sud-oest del recinte ocupada per un gran dipòsit cilíndric d'aigua amb una capacitat d'uns 2.000.000 de litres, la construcció del qual degué destruir totes aquelles restes arqueològiques que hi havia dessota. El dipòsit, en ple funcionament, es troba separat de la Caserna per un mur que delimita perfectament bé dos sectors. A més, cal dir que l'accés a un i altre costat es fa per llocs diferents. Més a llevant, hom

troba el portal de la Reina Joana, amb un escut magnífic obrat pels jurats de la ciutat, que es pot veure a la part de dins del recinte urbà i que en l'actualitat, per la baixa qualitat de la pedra en què fou treballat, es troba en procés irreversible de descomposició si hom no pren les mesures necessàries. Aquesta portalada, a base d'un gran arc de mig punt, es troba closa, paredada, ja de temps. Antigament, la porta que allí existia i que obria cap a dins de la ciutat, cap a l'interior de la Caserna, comunicava aquest recinte amb la Torre Gironella que constituïa la defensa urbana més enlairada, projectada cap a l'orient, mantenint, però, una independència en relació amb la resta de la ciutat. Cap al costat nord-est del recinte es localitzen les escales que fan possible accedir a les muralles que protegeixen aquest sector arribant fins a la torre del Telègraf Òptic o del Llamp, una poderosa fortificació quadrangular que s'alça en l'extrem sud-oriental de la Caserna i que comunicava aquest sector amb tot el pany meridional de la Força Vella (sector del pati de Les Àligues, plaça Sant Domènec,...) i amb el llenç més modern de muralla que circula vers el sud, cap al convent de Sant Domènec i Portal Nou.

Aquest sector constitueix, de moment, la reserva arqueològica més important de la Girona antiga pel fet que és propietat pública i se situa en un indret adequat, clos i aïllat que ha de fer possible, si es creu oportú, efectuar exploracions científiques sense els problemes de temps i de rapidesa que comporten la major part d'excavacions urbanes i amb la possibilitat gens rebutjable que les descobertes efectuades, si són significatives i així es decideix poden esdevenir un parc arqueològic visitable. A més, l'espai, entorn dels 700 metres quadrats, el fet de situar-se

(*) Estudi General de Girona. Plaça de Sant Domènec, s.n. 17071 Girona.

(**) C/ Sant Roc, parcel·la 8. 17003 Girona.

completament dins de les muralles romanes de *Gerunda* i que bona part de la superfície no es presenti ocupada per construccions, completen el valor de l'àrea.

2. EXCAVACIONS ANTIGUES I RESULTATS

Ràpidament, pel fet que ja hem desenvolupat oportunament i en detall aquests aspectes en un treball monogràfic⁽¹⁾, comentarem quines han estat les exploracions científiques efectuades en aquest sector, quins eren els objectius abans de començar les noves exploracions (fig. 1).

El primer d'interessar-se per la Caserna fou J. de C. Serra-Ràfols, el qual, quan per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans, inicià un seguit d'exploracions i sondeigs amb la intenció de fixar, amb la màxima precisió, el traçat de les muralles antigues de Girona. Després d'examinar detalladament Torre Gironella, visità la Caserna d'Alemanys obrint una rasa als peus de la muralla meridional amb la intenció d'observar-ne la fonamentació especialment de la part interna de la torre del Telègraf Òptic o del Llamp que en la part inferior mostrava un parament de grans blocs prismàtics de pedra sorrenca. Els resultats de l'exploració, molt ràpida, a més de posar de manifest una estratigrafia complexa amb abundància de material ceràmic d'època romana, sense que hi hagués, i ho deia clarament, res més antic, pogué provar, palesament, que la defensa quadrangular (Torre del Telègraf) era una antiga torre romana que es conservava sencera en els nivells inferiors havent estat modificada varies vegades en la part de dalt i exteriorment folrada per un parament de bloc ben tallat i regular típicament medieval. L'excavació provava, doncs, que les muralles romanes de la ciutat circulaven per aquest sector i, a més, observant un bloc de pedra calcària nummulítica, segons Serra-Ràfols, amb una garlanda de flors esculpida de gran bellesa (fig. 10, 12 i 14) que calia suposar que havia estat reutilitzat procedent d'un edifici monumental, semblava prova evident per concloure'n la destrucció de la ciutat pels bàrbars i la reconstrucció immediata de les muralles amb restes arquitectòniques, talment com passa a *Barcino*⁽²⁾. Pensem, pel que hem pogut veure després, que Serra-Ràfols no arribà al final de la fonamentació de la torre romana sinó que enganyat per l'aparició d'una darrera capa de terra dura i estèril i per l'aspecte general dels fonaments de la fortificació no profunditzà més enllà quedant, per tant, el treball incomplet⁽³⁾.

No fou fins als anys 1947 i 1948 que continuaren les exploracions, aquest cop dirigides per F. Riuró i M. Oliva amb la finalitat d'ampliar les notícies aportades per Serra i conèixer amb més profunditat les possibilitats arqueològiques de l'indret. Si bé, els resultats d'aquestes campanyes foren utilitzats a bastament, sobretot per Miquel Oliva, les excavacions no foren oportunament publicades fins recentment i a partir d'una documentació mínima, quasi

(1) NOLLA J. M. (1980 a) Excavacions arqueològiques a Girona: la Caserna d'Alemanys, *Cypsela*, III, Girona, pp. 179-192.

(2) SERRA-RÀFOLS J. de C. (1927-1931) Les muralles ibèriques i romanes de Girona, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, pp. 74-75, fig. 115; ID. (1942) El recinto antiguo de Gerona, *Archivo Español de Arqueología*, 47, Madrid, pp. 122-123, figs. 4 i 9.

(3) SERRA-RÀFOLS J. de C. (1927-1931), p. 75; ID. (1942), p. 123 i fig. 4.

(4) NOLLA J. M. (1980), pp. 179-192. En aquest article s'apleguen totes aquelles notícies disperses que fan referència a aquestes excavacions.

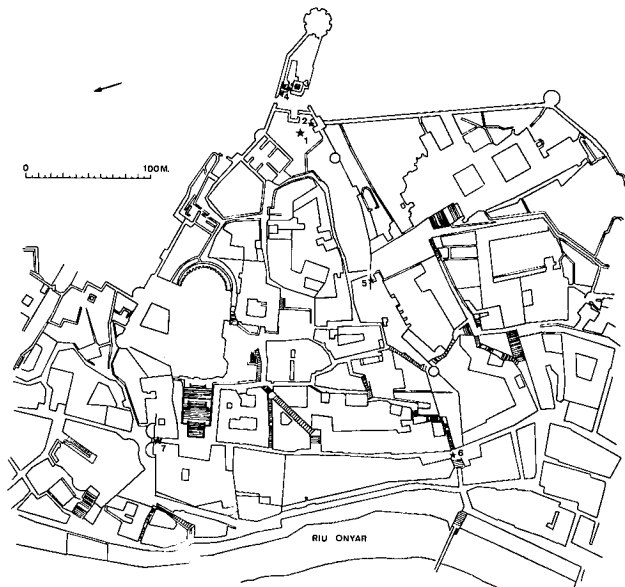

Fig. 1.- Planta general del nucli antic de Girona. 1) Caserna d'Alemanys; 2) Torre romana del Telègraf; 3) Torre romana de Gironella; 4) Situació de la porta de llevant; 5) Porta Rufina; 6) Porta meridional; 7) Porta nord.

inexistent. Tanmateix, però, l'estudi del material recuperat servia per constatar, si més no, que malgrat tot el que s'havia dit, no hi havia cap evidència arqueològica que provés l'existència d'un hàbitat anterior a època baix-republicana⁽⁴⁾.

Durant aquests treballs es tornà a obrir la rasa excavada el 1931 i s'amplià més cap a l'oest amb una gran cala que s'adossava al contrafort, suposadament medieval, que folra i emmascara tot el sector occidental de la torre romana i que impedeix veure'n l'angle nord-oest. Resumint, direm que els resultats més valuosos foren els de posar de manifest l'interès arqueològic del sector i la descoberta d'un cementiri amb tres tombes idèntiques, dues de les quals s'orientaven de ponent a llevant, amb el taüt construït de lloses de pedra clavades i altres de planes tapant les despulles del difunt, una descoberta que ens va semblar, sempre de gran valor i que ha passat desapercebuda. D'aleshores ençà, no s'havia tornat a explorar aquest sector.

3. LA CAMPANYA D'EXCAVACIÓ DE L'ESTIU DE 1988

3.1. Objectius, finalitat i descripció dels treballs

Aquesta campanya d'excavacions s'ha d'emmarcar dins d'un pla general que té per objectiu l'estudi de les muralles antigues de *Gerunda*. Un estudi que pretén documentar planimètricament i fotogràfica les restes antigues, observar-ne les relacions i superposicions i fixant-ne el recorregut definitiu allí on no és conegut. És imprescindible, per tant, netejar i tornar a veure cada un dels sectors, reexcavant sempre que calgui. El primer intent, reeixit, d'aquest programa tingué per objectiu el sector oriental de les muralles de la ciutat, la Torre Gironella, un indret complex

i que plantejava nombrosos problemes. Els resultats, esplèndids, han permès entendre aquell sector, acabar amb una sèrie de llocs comuns insuficientment documentats i descobrir l'existència, des d'època fundacional d'una nova porta de la ciutat que miraria a sol ixent⁽⁵⁾. Un segon pas constituïa l'exploració de la Caserna d'Alemanys, per la proximitat amb Gironella, per la comoditat inicial i pel fet que ofería dos punts d'interès: explorant el sector nord s'haurà de resoldre el recorregut de les muralles antigues per aquesta banda, qüestió encara pendent; calia reexcavar el sector sud i documentar adequadament les restes romanes a l'hora que calia comprovar l'existència del cementiri antic i la seva situació estratigràfica. Per continuar amb la política iniciada a Torre Gironella i acabar sectors ja començats semblà més oportú iniciar la tasca explorant el costat meridional del pati de la Caserna, entre el mur que el separa de la Torre Gironella i la paret que delimita el gran dipòsit d'aigua, als peus de la muralla meridional de la Força Vella i de la torre quadrangular del Telègraf Òptic o del Llamp.

La campanya d'excavacions es desenvolupà entre els dies 16 de setembre i 2 d'octubre de 1988⁽⁶⁾. Abans de començar, i això va fer perdre molt de temps a l'hora que constituïa una dificultat inicial no ben prevista del tot, fou necessari netejar el gran pati d'armes de la Caserna d'Alemanys, obrint un camí còmode des de la porta i desbrossant tot el sector meridional entre Torre Gironella, muralla sud i paret de la parcel·la ocupada pel dipòsit aigua, el sector que volíem explorar i que, per tant, calia poder contemplar sense dificultats. Enllestides aquestes tasques que, entre altres coses posaren de manifest l'escut del portal de la reina Joana Enríquez que es donava per perdut⁽⁷⁾, fou possible observar minuciosament l'àrea que calia excavar, contemplar la torre quadrangular amb la part inferior, clarament romana, bastida a base de blocs paral·lelograms ben tallats i units amb morter de calç. L'antiga rasa paral·lela al mur devia haver estat colgada; en canvi era visible, a

mitges, un gran esvoranc atalussat, no massa profund, que devia correspondre a la gran cala oberta el 1947 i ampliada el 1948 davant del contrafort, suposadament medieval, que folrava, en part, la torre romana (fig. 1 i 2).

L'excavació consistí en dues cales comunicades, una d'elles, anomenada Cala A (fig. 2 i 3), pretenia reobrir, ampliant-la, la rasa paral·lela a la torre romana. No va semblar oportú fer-la arribar a la muralla que separa, per llevant, Caserna i Gironella quedant un espai de 0'70 m entre la cara est de la torre romana i el límit oriental de la cala. Amidava de llargària 7'60 m, fins al contrafort medieval i d'amplada 1'60 m, és a dir una mica més que l'amplada de la trinxera oberta l'any 1931 i reoberta el 1947 que era aproximadament d'1'40 m. L'interès evident d'aquest sondeig era de poder analitzar detalladament la torre romana des de la roca de fonamentació i poder-la documentar sense complicacions. Més a l'oest, el segon sondeig o Cala B (fig. 2 i 4) pretenia abastar la gran cala de 1947 i 1948 i tot l'espai afectat per la degradació dels perfils. El límit meridional el constituïa el contrafort i un folre tardans que s'adossaven a la torre romana i a la muralla. La forma era lleugerament trapezoïdal, de 4 m nord/sud i d'est o oest 5,30 al costat meridional i 6'60 al septentrional. Més endavant, en descobrir-se la tomba UE 2 (fig. 2, 5 i 6), ampliarem el sondeig cap a l'est l'espai just per poder-la excavar correctament. En aquest cas preteníem veure on s'havia arribat l'any 1948 i, si era possible identificar l'indret que ocupaven les tombes descobertes, alguna de les quals sabíem que havia estat deixada «in situ».

Tota l'excavació, tant el sondeig A com el B, eren coberts per un estrat de terra solta, molt irregular, molt flonja, amb un fort component de terra vegetal, de color negrós, no massa uniforme amb gran quantitat de pedres, fragments de terrissa i altres objectes, alguns d'ells molt moderns que anomenarem UE1 (fig. 3 i 4). No hi ha cap dubte en considerar aquest nivell com format de nou amb terra aportada i remoguda procedent de les antigues

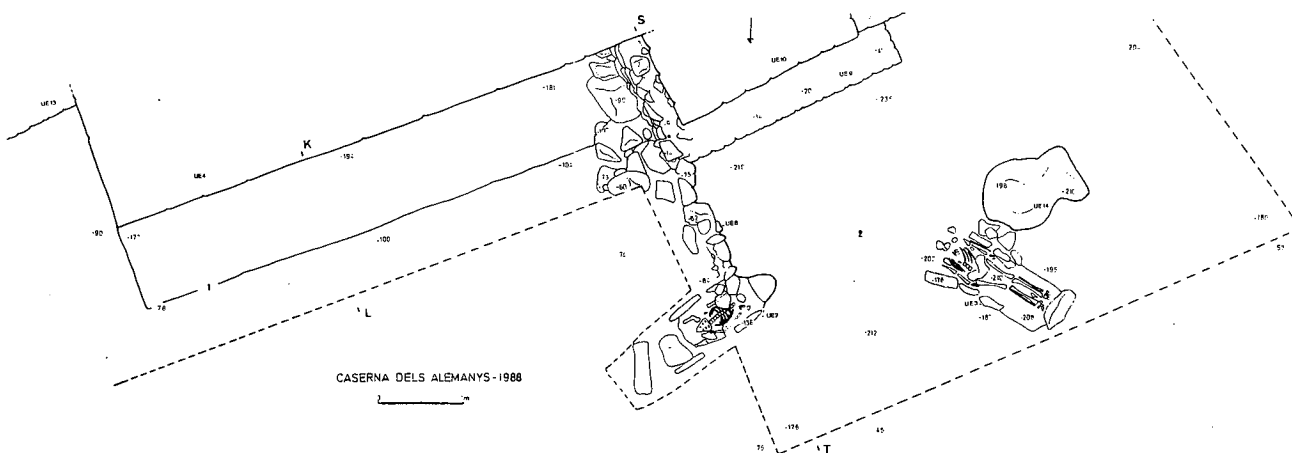

Fig. 2.- Caserna d'Alemanys. Planta general de l'excavació de 1988. 1) Cala A; 2) Cala B. S'assenyalen també les diverses unitats estratigràfiques i les cotes en relació amb el nivell 0. S'indiquen per on passen les seccions (K/L i S/T).

⁽⁵⁾ NOLLA J. M., ALBERCH X., MERINO J. & VIVÓ D. (1989) El sector oriental de les muralles de Gerunda. Noves aportacions al seu coneixement (Campanya d'Excavacions de 1987 a la Torre Gironella), *Cypsela*, VII, Girona, pp. 111-130. També a NOLLA J. M. & SAGRERA J. (en premsa) El portal de levante de la ciudad de Gerunda, *Archivo Español de Arqueología*, 63, Madrid.

⁽⁶⁾ Sota la direcció de J. M. Nolla comptà amb la participació decidida i inestimable dels Srs. Francesc Aicart, Xavier Alberch, Narcís M. Amich, Carme Carrascal, M. Josep Hurtós, Antònia Martín, Jordi Merino, Natàlia Navarro, Lluís Palahí, Jordi Sagrera i David Vivó,

i fou possible gràcies a una subvenció del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i a l'ajut de l'Ajuntament de la ciutat que donà tota mena de facilitats per tirar endavant aquest treball i del Centre d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona.

⁽⁷⁾ L'escut es troba força malmès i en un procés de degradació accelerat. Durant els treballs de camp, i un cop enllestits, vàrem avisar diverses vegades i per diversos camins els tècnics municipals perquè actuessin ràpidament, a fi i efecte de treure'l del lloc, de protegir-lo o de fer-ne una còpia acurada. No sembla que s'hagi fet res en aquesta direcció.

excavacions i on van anar a parar-hi, entre altres coses, les pedres i la ceràmica descobertes durant les campanyes de 1931 i 1947-1948, apartades durant els treballs i llançades a l'interior dels sondeigs quan, en acabar, fou necessari colgar-los. A més d'aquesta terra aportada, cal fer menció que en els anys cinquanta i seixanta, mentre fou habitada una de les dependències de l'antiga Caserna, situada al costat meridional de la gran portalada d'accés a l'antic recinte militar, la Cala B, l'única que restava oberta, serví d'abocador d'escombraries i, en part, s'anà colgant, també, per la terra caiguda de la degradació de les parets dels perfils.

A l'interior d'aquest estrat, sense cap valor cronològic, i com hem vist, de formació molt recent, hi havia una quantitat considerable d'objectes arqueològics, especialment terrissa, d'èpoques molt diverses, alguns d'ells molt moderns (galledes de zenc, ampolles de cervesa i de gasosa, sabates, soles,...) però també ceràmica medieval i moderna i un conjunt gens rebutjable de material antic, amb gran quantitat de fragments de *tegula* i *imbrex*, d'àmfora i de ceràmica fina i comuna que, probablement, ja devien haver estat trobats, però que per no haver estat identificats o per qualsevulla altra raó, no varen ser tinguts en consideració i portats al Museu. Més endavant tindrem ocasió d'analitzar detalladament aquests objectes.

El Sondeig 1, la gran rasa oberta, d'est o oest, als peus de la torre romana, que havia començat amb una amplada d'1,60 m, fou necessari, per la pròpia composició de l'estrat UE1, obrir-la lleugerament, deixant les parets atalussades. Sense canvis de cap mena l'excavació profunditzà fins a 1,20 m del nivell 0, en un punt on els antics excavadors havien abocat en gran quantitat un gruix de pedres, *tegula*, *imbrex*, rajols i altres objectes consistents amb una potència aproximada d'uns 0,40 m i per facilitar la tasca d'extracció de la terra i la possibilitat d'arribar al sòl geològic que fou decidit crear una mena de plataforma atalussada i reduir la rasa a 0,80 m (fig. 2 i 3). Finalment a 1,84 m del punt 0 i a 2,75 m, aproximadament, de l'inici de l'excavació arribarem al sòl geològic, a la roca calcària nummulítica que en aquest sector es presenta en un estat de descomposició que la fa menys dura. Vàrem poder comprovar que en anteriors campanyes⁽⁸⁾, ja s'havia sondejat fins al final i que la roca (UE14) presentava un retall perfectament regular de 0,50 m i una superfície més o menys plana, essent més alta sota la cara nord de la torre romana (fig. 2 i 3).

A la Cala 2, l'excavació fou més de neteja i reinterpretació que cap altra cosa. Fou necessari treure la gran quantitat de terra, brossa i escombraries dipositades a l'interior des d'una fondària considerable entorn dels 2,50 m. Més endavant calgué resseguir els perfils per intentar copsar la seqüència estratigràfica correcta i, finalment, un cop localitzades reexcavar i documentar dues inhumacions, una de les quals (UE2), obligà a eixamplar el sondeig per poder-la exhumar sencera (fig. 2, 4, 5 i 6).

Els nivells i les estructures documentats i que analitzarem de baix a dalt, són els següents: la roca natural, irregular i que aflora aquí i allí (el punt més alt a 1,98 m per sota del nivell zero), en aquest cas calcària nummulítica molt sòlida (fig. 2) amb uns desnivells considerables (en alguns punts del sondeig amb fondàries de 2,36 m del nivell zero encara no havia estat trobada). Per damunt, allí on era possible

⁽⁸⁾ Molt probablement durant les excavacions de 1947-1948 perquè sabem positivament que Serra-Ràfols no hi arribà.

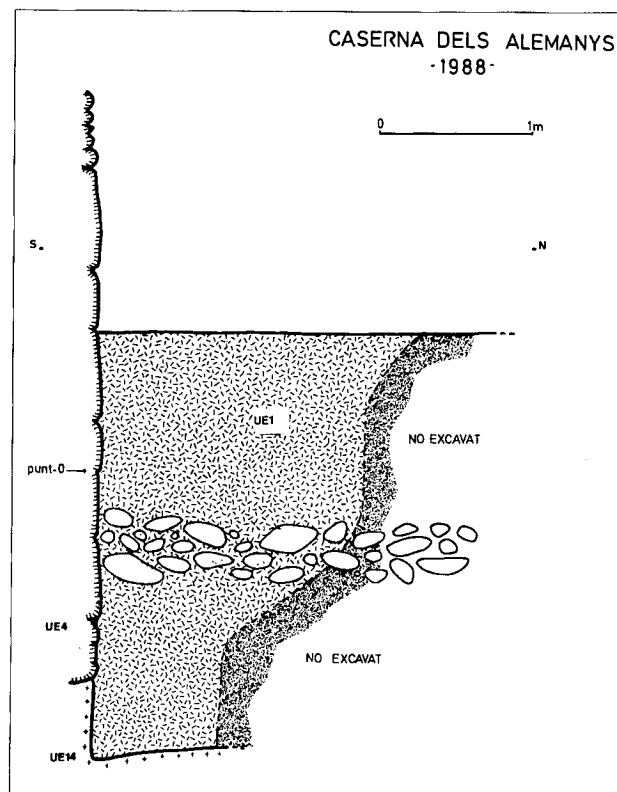

Fig. 3.- Caserna d'Alemanys. Secció K/L (nord-sud) de la cala A. Interessa assenyalar el retall de la roca (UE 14) i la torre romana (UE 2) al damunt.

observar-ho per no haver estat afectat per les excavacions de 1947-1948 (cara est i nord de la Cala), s'identificava un nou estrat (UE6) de terra llimosa de color marró, dura i compacta a l'interior del qual s'obren els fossats de les tombes UE2 i UE3 que sembla un nivell romà i tardo-antic pur amb una potència molt variable però superior a 0,50 m. Només fou netejat i no excavat, però correspondria a l'estrat antic identificat en les campanyes de Serra-Ràfols i de Riuró i Oliva. És molt probable que aquest estrat quan sigui possible excavar-lo en extensió hagi de ser dividit en uns quants nivells més corresponents a diverses fases o moments. Tanmateix tot fa pensar en una àmplia àrea amb estructures i estrats antics poc afectats per les obres posteriors (fig. 2 i 4). De les tombes, obertes en UE6, ja en parlarem.

Per sobre d'UE6 s'hi situa un altre estrat, UE7, que no podem saber si era general car, de moment, només l'hem pogut identificar en el perfil est del sondeig. Format per una terra llimosa molt solta, de color negre, i que no sabem quina cronologia pot tenir (fig. 4). Tanmateix al seu damunt s'hi construí UE8, una mena de mur fet de pedra amb una base de morter de calç que circula de sud a nord i que arranca des de la façana septentrional de la torre romana (UE4) i que, ho sabem pel diari d'excavacions, passava per damunt de la tomba UE2 (fig. 2 i 4). Aquesta mena de mur no sembla ser el basament de cap estructura i és possible que calgui associar-lo al contrafort, suposadament medieval (UE9), molt sòlid, de pedra i morter i que en la cara oriental se situa damunt d'UE8. Aquest contrafort (UE9) que no va a roca, reposa directament damunt d'UE7 que potser caldrà considerar com una anivellació necessària per fer possible la construcció d'UE8 i UE9.

Més amunt, colgant tots aquests nivells, tombes i estructures, UE1 del qual ja n'hem parlat en referir-nos al Sondeig 1.

La Cala 2, pel costat meridional, a més del contrafort UE9 quedava limitada per la muralla medieval que folra, reforça i en algun lloc potser substitueix la romana que hem dividit, segons els trams perfectament diferenciables en UE10, la part de la muralla que es recolza i emmascara l'angle nord-oest de la torre romana, i UE12, adossada a l'anterior que es projecta vers l'oest. En els dos casos és de pedruscall menut i morter, d'una gran solidesa i força (fig. 2).

3.2. Les tombes. Descripció i comentari

El seu descobriment havia estat fet durant la campanya de 1947 i 1948 ⁽⁹⁾ i segons consta al Diari d'Excavacions eren tres, dues d'elles orientades d'oest a est. Sortosament només una que suposem degué situar-se al bell mig del Sondeig 2, fou retirada o destruïda, mentre que les altres, tocades i en part malmeses, foren deixades «in situ» i protegides per la terra abocada han pogut ser reexcavades (fig. 2, 4 i 5 a 8).

Tomba UE2. Fou descoberta en efectuar la neteja i adequació del Sondeig 2 i, concretament, en deixar el perfil nord-sud de la cala ben net i recte per poder-ne llegir la seqüència estratigràfica. Així fou possible descobrir la meitat d'un crani dues lloses planes, verticals, clavades a terra a banda i banda (fig. 6). De seguida, fou identificada com una de les tombes de la campanya de 1947-1948 ⁽¹⁰⁾. Calgué eixamplar l'excavació cap a l'est per poder-la explorar sencera i per dificultats de tota mena fou decidit obrir un encaix que afectà només l'estrat UE1. La tomba consisteix en un fossat que perfora UE6, l'estrat arqueològic d'època romana, uns 0,40 m. La solera havia estat preparada amb pedres petites i lloses planes de pedra calcària, clavades verticalment delimitaven el taüt, una a la capçalera, que fou trobada caiguda davant de la inhumació a conseqüència de l'excavació de 1947-1948, dues a cada lateral, no cobrint pas tot l'espai, i una altra als peus i amb un seguit de pedres planes idèntiques cobrint el cadàver. És possible que més amunt, amb pedruscall menut i irregular s'assenyalés l'indret (fig. 2, 4, 5 i 6). La tomba era de dimensions reduïdes, 1,20 de llargària màxima i 0,64 d'amplada i a l'interior, hi reposava, amb el cap a ponent i panxa enlaire, el difunt, un individu del sexe femení d'una edat entre 25 i 40 anys, amb evidències d'artrosi i, la qual cosa explicava les reduïdes dimensions del taüt, amb els dos fèmurs tallats amb netedat molt a la vora del cap. Tall antic, car la tomba és minúscula i l'excavació no va descobrir cap resta òssia dels peus, genolls, tíbies o peronés. No hi havia cap objecte acompanyant la inhumació.

Tomba UE3. Es localitzava una mica a l'oest, uns dos metres, de la tomba UE2, sens dubte, havia estat trobada i excavada durant la campanya de 1947-1948. Aquest fet condiciona la seva publicació actual, car han desaparegut les lloses que protegien les despulles i una part de l'esquelet. Es tracta d'un fossat rectangular d'1,60 m de llargària conservada amb una amplada de 0,60 m que degué perforar UE6, amb unes lloses planes de pedra calcària clavades verticalment i formant una mena de caixa. Se'n conserva una de gran als peus, tres de seguides dibuixant el costat

oriental, mancant-ne, però, algunes altres, i només dues de petites dimensions assenyalant el costat occidental. La llosa (o lloses) de capçalera ha desaparegut, juntament amb tot el crani i els ossos de l'espatlla. Sabem, però, que la tomba fou trobada intacta i tapada com UE2 amb lloses planes de pedra. Cal referir-se, també, al fet que el sòl de la tomba, damunt del qual hom diposita el cadàver, era preparat a base de petites pedretes clavades a terra. La inhumació s'orientava amb el cap al sud-est i els peus al nord-oest. Com en el cas anterior, el cadàver era ajaçat, panxa enlaire, sense cap tipus d'ofrena o ornament. Es tracta en aquest cas d'un home adult, entre 25 i 45 anys, o potser una mica més, que no presentava cap patologia visible (fig. 2, 7 i 8).

Direm, per acabar, que el nivell del sòl damunt del qual s'ajaçà el cadàver es trobava a 1,80 m de fondària en la tomba UE2 i 2,10 m en la UE3. Cal recordar, finalment, que durant la campanya d'excavacions de 1947-1948 fou trobada i excavada una altra inhumació, del mateix tipus, orientada d'oest a est (com UE2) i que degué ser retirada durant els treballs o que, deixada al descobert, ha acabat desapareixent. És una dada valuosa que fa possible suposar, en aquest sector, l'existència, en una època determinada d'un cementiri amb tot el que això comporta.

3.2.1. Les tombes. Interpretació, paral·lels, cronologia probable i possibilitats

El fet que en un espai tan reduït d'uns quaranta metres quadrats hagin estat descobertes tres tombes d'inhumació de característiques tan pròximes les unes a les altres, ens fa suposar en l'existència, en un moment donat de la història urbana d'un cementiri funcionant en aquest indret. En efecte, és raríssim localitzar una tomba sola, puix que majoritàriament s'apleguen, però detectar-ne tres d'iguals fa suposar l'existència d'una necròpolis, la importància i la superfície de la qual caldrà comprovar.

Només dos indicis, imprecisos, podem fer servir a l'hora d'intentar fixar un marc cronològic a aquestes inhumacions; el nivell arqueològic on han estat oberts els fossats i l'afiliació tipològica. En relació a la primera evidència, les dues tombes que hem pogut identificar i estudiar perforen l'estrat UE6 que sembla antic, tot i que, de moment, no ha pogut ser explorat satisfactòriament i, per tant, és indatable amb seguretat. Caldrà, doncs, valorar aquest fet amb prudència. El segon indicatiu tampoc ens permet afinar massa tanmateix, però, ens circumscriu la cronologia en un espai de temps que ha de situar-se entre el segle VI i el VIII i potser el IX o X. En efecte, tombes d'aquestes característiques les tenim ben documentades en uns quants cementiris d'aquest territori sempre en context d'Antiguitat Tardana com passa a la Ciutadella de Roses, a la neàpolis emporitana, a la necròpolis Martí i en altres de l'entorn de la ciutat, a Figueres, Mas Castell de Porqueres, Mercadal de Girona, carrer de Sant Esteve de Caldes de Malavella i encara en uns quants llocs més, sempre en cronologies que no semblen ultrapassar els inicis del segle VIII ⁽¹¹⁾. També en tenim nombrosos abundants arreu de Catalunya i de la península Ibèrica amb utilització durant tot el període visigòtic. Malgrat tot, la cronologia definitiva i la importància del cementiri que fa l'efecte de ser un dels més antics (ara com ara, sembla el més antic de tots i del qual no se'n coneix, de moment, cap referència textual) dins de les muralles de la ciutat que fixen a Girona el límit

⁽⁹⁾ NOLLA J. M. (1980), pp. 181-182.

⁽¹⁰⁾ NOLLA J. M. (1980), p. 181, planta.

⁽¹¹⁾ Vegeu, sobretot, NOLLA J. M. & AMICH N. M. (en premsa) *Els orígens del cristianisme i la Baixa Antiguitat al nord-est de Catalunya. Una aproximació.*

CASERNA DELS ALEMANYNS -1988

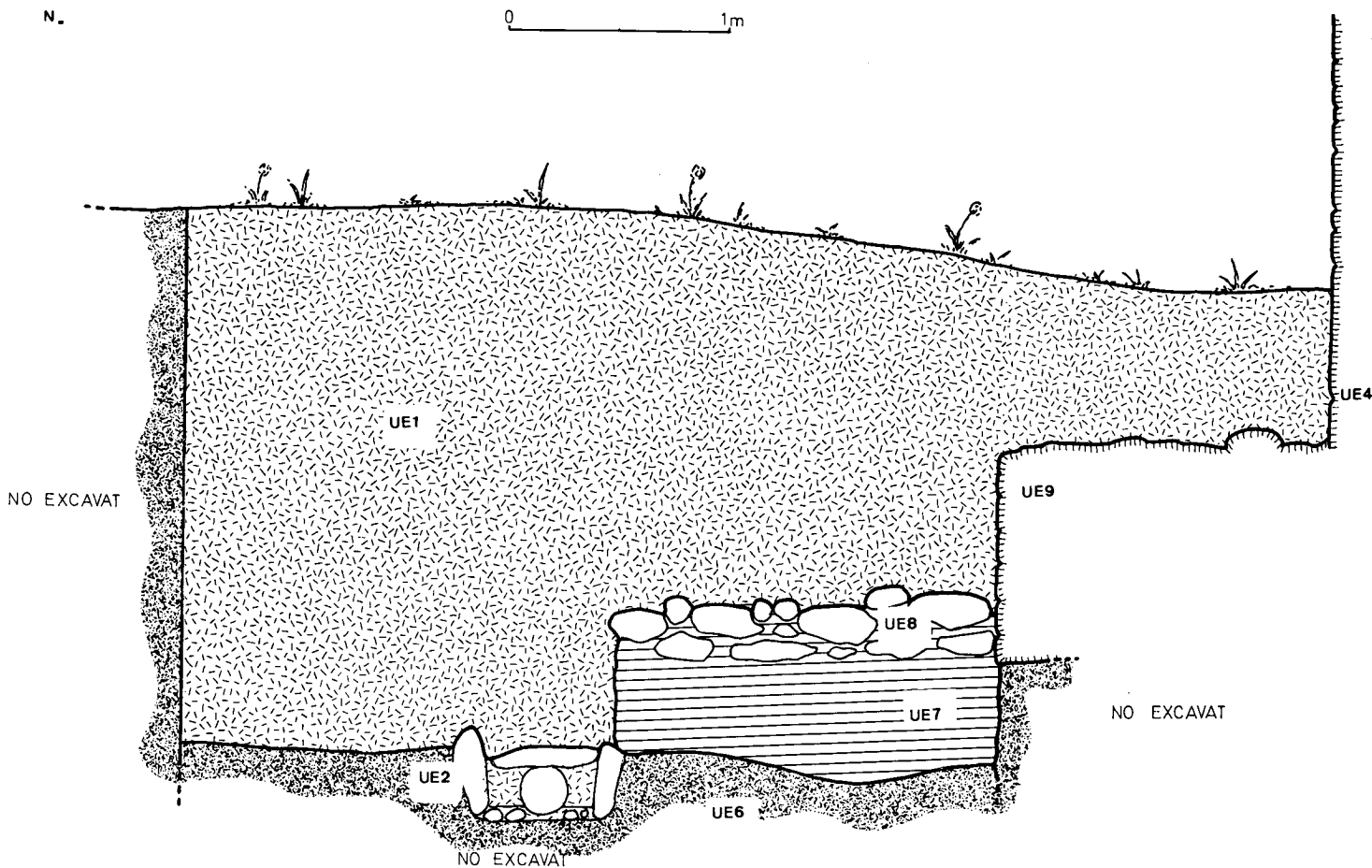

Fig. 4.- Caserna d'Alemanys. Secció ST (nord-sud) de la cala B. S'observen les diverses unitats estratigràfiques, una de les tombes (UE 2) i l'estructura UE 8.

de l'antic «pomerium», no podran ser avaluades correctament fins que es pugui completar l'exploració de l'àrea on, molt probablement sigui localitzat un lloc de culte cristià, també d'època remota, entorn del qual hauria nascut el cementiri.

3.3. La torre romana. Característiques

Juntament amb les tombes i l'indici d'un possible cementiri, l'anàlisi d'una part d'una de les torres quadrangulars de la muralla romana, constitueix una de les fites de l'excavació. Aquesta torre, i el fet que assenyalés millor que cap altra cosa el recorregut, en aquest sector, de les fortificacions antigues, era coneguda d'antic, especialment des dels treballs de Serra de 1931. Tanmateix, no s'havien fet ni l'estudi exhaustiu del material emprat, ni la descripció detallada de la tècnica constructiva, ni la documentació gràfica adequada. Aquest era un dels objectius de la nostra intervenció i fou precisament per arribar al fons que fou necessari obrir el Sondeig 1 fins al sòl geològic. Els resultats, sorprenents, han valgut la pena, ampliant, corregint i modificant moltes idees que havien estat donades per bones i repetides contínuament (fig. 9 a 17).

La torre romana explorada no és completa en quedar tot l'angle nord-oest de la fortificació amagat darrera d'un

contrafort suposadament medieval, la qual cosa fa difícil saber les mides totals de la cara septentrional de la torre que se situen entre els 6,50 m constatables i els 2,30 m de l'adossat medieval. Si s'ha de paral·lelitzar amb la torre romana de la Gironella, el baluard més oriental de tots, hauria d'amidar entorn dels vuit metres⁽¹²⁾. També és visible, en un curt recorregut, la cara de llevant amb una amplada màxima d'1,80 m. Les muralles medievals i modernes que folren la d'època antiga impedeixen veure'n el punt de contacte i analitzar-ne les característiques de conjunt. Finalment recordem que tot el cos superior de la torre, per damunt de 2 m del punt zero, correspon a obra més moderna, si més no externament, que degué reconstruir els esvorancs i destruccions fetes pel temps i les guerres i també millorar el rendiment del baluard segons les noves necessitats bèl·liques. Cal tenir present, doncs, que la nostra anàlisi té per objecte només una mínima part de la torre romana.

Tot el parament exterior de la torre i el nucli del baluard antic queda clar, analitzant els elements visibles, que fou construït d'una sola vegada. En efecte, quan la ciutat, a les darreries del segle III es dotà d'unes poderosíssimes noves muralles que resseguien les d'època fundacional,

⁽¹²⁾ NOLLA et al. (1989), pp. 111-130.

desmuntades o poc adequades ⁽¹³⁾, i incorporà a bastament, segons els models i les necessitats de l'època, seguint l'exemple de les muralles aurelianes de Roma, l'ús de les torres bastides a una distància determinada una de l'altra, és quan fou alçada, també, la torre del Telègraf, i segons opinem, *ex novo*, sense cap precedent anterior. Per edificarla, almenys pel sector que hem pogut explorar, hom procedí a retallar la roca natural uns 0,50 m deixant-la més alta i més plana on havia d'anar la fonamentació de la torre. Damunt de la roca s'hi col·locà tot seguit una solera de formigó (*opus caementicium*), consolidada dins d'un encofratge de fusta, la nostra UE11, fet a base de pedruscall menut, rierencs i morter de calç, consistent, sòlid i de gran eficàcia. Aquesta fonamentació, que mai havia estat assenyalada i que és probable que fos confosa, en alguna ocasió, amb el sòl geològic, té una potència variable entre 0,40 i un metre. Més amunt, uns grans blocs, de mides diverses, però de forma prismàtica regular, formant filades rectes, acabava de configurar la paret no vista, els fonaments de l'estructura. Tots els blocs són reutilitzats d'antics edificis i la major part són de marbre i presenten una o dues cares amb riques decoracions esculpides a base de motius florals o decoracions geomètriques més senzilles (estries, solcs...). Uns altres dos blocs, de pedra sorrenca, mostren, també, decoració (estries en una de les cares...) i s'han de considerar com a carreus procedents de construccions antigues de certa entitat aprofitats.

La major part de blocs de marbre i amb decoració havien estat col·locats a la part inferior de l'estructura, que, molt probablement s'ha de considerar com a paret no vista, coincidint, quasi del tot amb el punt zero de l'excavació (fig. 10 a 13). Pel damunt d'aquest nivell, es conserven tres poderoses filades de la torre antiga amb blocs de sorrenca de Domeny, quasi en exclusiva, i dimensions molt més grans amb una disposició més convencional que s'ha de considerar, malgrat tot, com *opus quadratum*. Aquí les filades amiden 0,60 m d'alçada, la superior i la inferior i 0,40 m la del mig, amb els blocs ben disposats de mides variables entre 1,37 m de llargària i només 0,40 m. En la unió entre bloc i bloc hi ha morter de calç i per damunt de la banquetta de fonamentació els espais entre blocs han estat ocupats per pedruscall menut, probablement, però, en èpoques més modernes. En aquest cas la utilització de la pedra sorrenca no comporta com en altres llocs (torre Gironella, Porta Rufina, Sant Domènec, Sobreportes...), que tots els carreus hagin estat extrets directament de la pedrera sinó que alguns vénen d'una altra estructura, lògicament més antiga i en desús, tal com deixa clar la decoració, les motlures, els elements ornamentals visibles, més malament que bé en les juntures entre carreus. Tot això s'observa tant a la paret nord (UE4) com a la paret est (UE5). En total, doncs, sis filades de carreuat de gran formant, amb molts blocs procedents d'edificis amortitzats, tres de paret vista i tres de fonamentació, i més en sota, una massa de *caementicium* que fa de solera en contacte amb la roca natural. Pel damunt de les filades de gran bloc l'obra continua amb un carreuat de mida petita i mitjana, sensiblement quadrat, amb el mur disposat en filades sobreposades més o menys a trencajunts i, tot plegat, relligat amb morter de calç. La pedra és la típica calcària

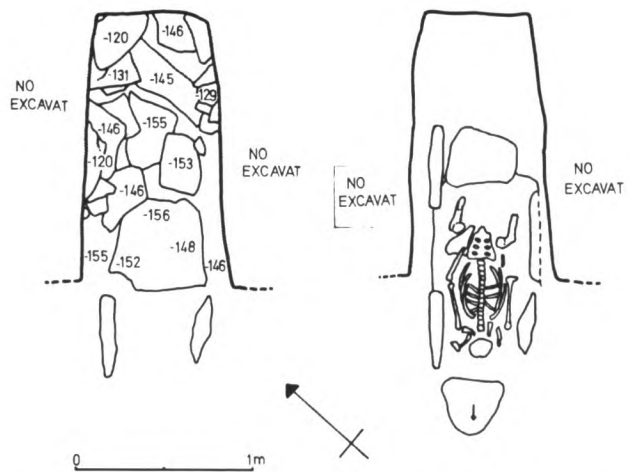

Fig. 5.- Caserna d'Alemanys. Planta de detall d'UE 2, amb les lloses de coberta i la inhumació excavada.

Fig. 6.- Caserna d'Alemanys. Detall de la toma UE 2 vista des de ponent. Poden observar-se les pedres verticals, la de coberta i part del crani. La llosa de capçalera havia estat moguda durant la campanya de 1947-1948.

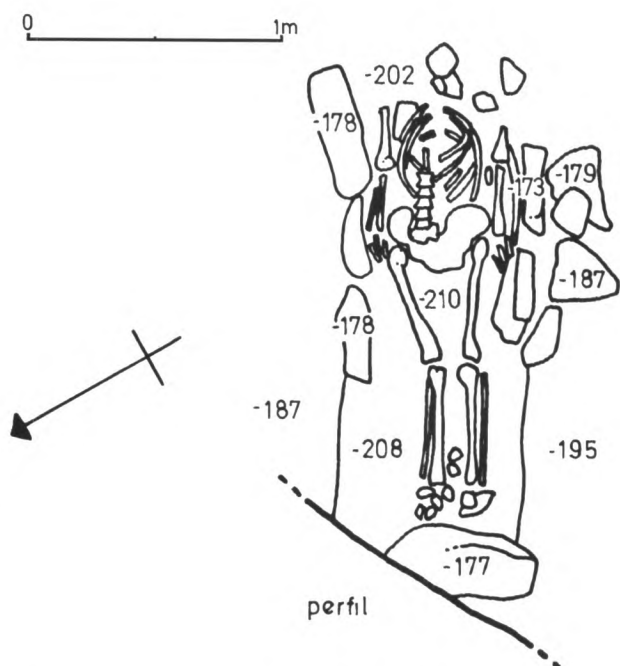

Fig. 7.- Caserna d'Alemanys. Planta de detall de la tomba UE 2.

(13) NOLLA J. M. (1988) Gerunda: dels orígens a la fi del món antic, *Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans*, 7, Barcelona, pp. 98-99.

Fig. 8.- Caserna d'Alemanys. Tomba UE 3.

nummulítica de Girona. Aquest tipus de parament és general a les muralles i altres construccions medievals de Girona i cal suposar que correspon a una reforma profunda del sector potser a relacionar amb les grans modificacions de finals del segle XIV, moment en el qual podria correspondre, també, el folre de la torre (UE10) ⁽¹⁴⁾.

3.3.1. Les estructures reutilitzades en la torre romana. Intent de restitució. El seu significat

Al basament inferior de la torre, si més no per la part de dins, hi ha conservats, en molt bon estat, un conjunt de blocs de pedra amb elements ornamentals que semblaven correspondre a un o a uns edificis monumentals que, amb tota lògica, calia cercar no gaire lluny; basaments de pilastres (fig. 15), capitells (fig. 16), dovelles decorades exteriorment amb motius vegetals de certa bellesa a base de branquillons, flors i fulles, etc (fig. 14 i 17). Només uns pocs blocs, per la seva col·locació, oferien, d'entrada, la possibilitat d'una anàlisi detallada i, per tant, d'una possible interpretació mentre que d'altres, per la seva situació i disposició plantejaven, inicialment molts més problemes. Tanmateix un estudi més acurat va permetre individualitzar la major part dels elements, acotant-ne les mides, les formes i la seva funció. Un cop enllestida aquesta primera tasca, es comprovà, com de fet ja sospitàvem, que no tots els carreus havien estat tallats en el mateix tipus de pedra. Es varen identificar dos blocs de mides notables esculpits en sorrenca de Domeny, la pedra més utilitzada a època romana a Girona i amb la qual es bastí el circuit emmurallat baix-

Fig. 9.- Caserna d'Alemanys. Vista general de la part romana de la torre del Telègraf.

imperial, i que corresponien a un fragment de pilastra amb estries i una possible cornisa molt malmesa. Els altres blocs, molt més nombrosos, eren de marbre, una pedra, identificada per primera vegada en un edifici antic de *Gerunda* ⁽¹⁵⁾. Els dos blocs de pedra sorrenca que és possible que formessin part d'una mateixa estructura han estat deixats de banda, tot esperant posseir més dades en un futur pròxim, en canvi, varem suposar que els blocs marmoris pertanyien a una mateixa construcció i que només calia intentar col·locar cada element on li corresponia per veure com aquest enorme trencaclosques agafava forma (fig. 10 a 18).

⁽¹⁴⁾ FREIXAS P. Girona medieval: muralles i ponts (1979-1980), *Annals de l'Institut d'Estudis Catalans*, XXV-I, Girona, pp. 395-406.

⁽¹⁵⁾ Unes mostres d'aquesta pedra (núm. 2.724 (A. A. 1) i núm. 2.725 (C. A. 2) han estat analitzades pel professor Aureli Álvarez de la Universitat Autònoma de Barcelona. El resultat és el següent:

Característiques morfològiques: marbre dolomític (un 60% de dolomites), gra homogeni, compacte (no porós), grans de quars petits, arrodonits i molt abundants, macles abundants, moltes fractures farcides de minerals opacs (òxid de ferro, grafit i matèria orgànica = impur), esclertes plenes de carbonats de segona generació.

Consideracions. Aquest marbre prové d'una zona tectònica de l'època Cretàcica formada per dolomites. És important constatar que es presenta **fracturat** i no **deformat** per això podria pensar-se en un origen pirinàic (Mas Carol, Elna o Sant Beat, però amb reserves). Podria ser també de les pedreres d'Aiguablava però, en aquest cas, la presència de mica és notable essent absent en el de Caserna, essent per tant el nostre cretàcic i el d'Aiguablava, paleozoic. També seria possible una procedència de les coberteres del Pirineu (pedreres de Roses). Tanmateix hi ha la possibilitat que sigui una pedra local. Hi ha indicis d'explotació de marbre en el rera país de Celrà. En aquest cas, una prospecció intensa del territori podria confirmar aquesta possibilitat.

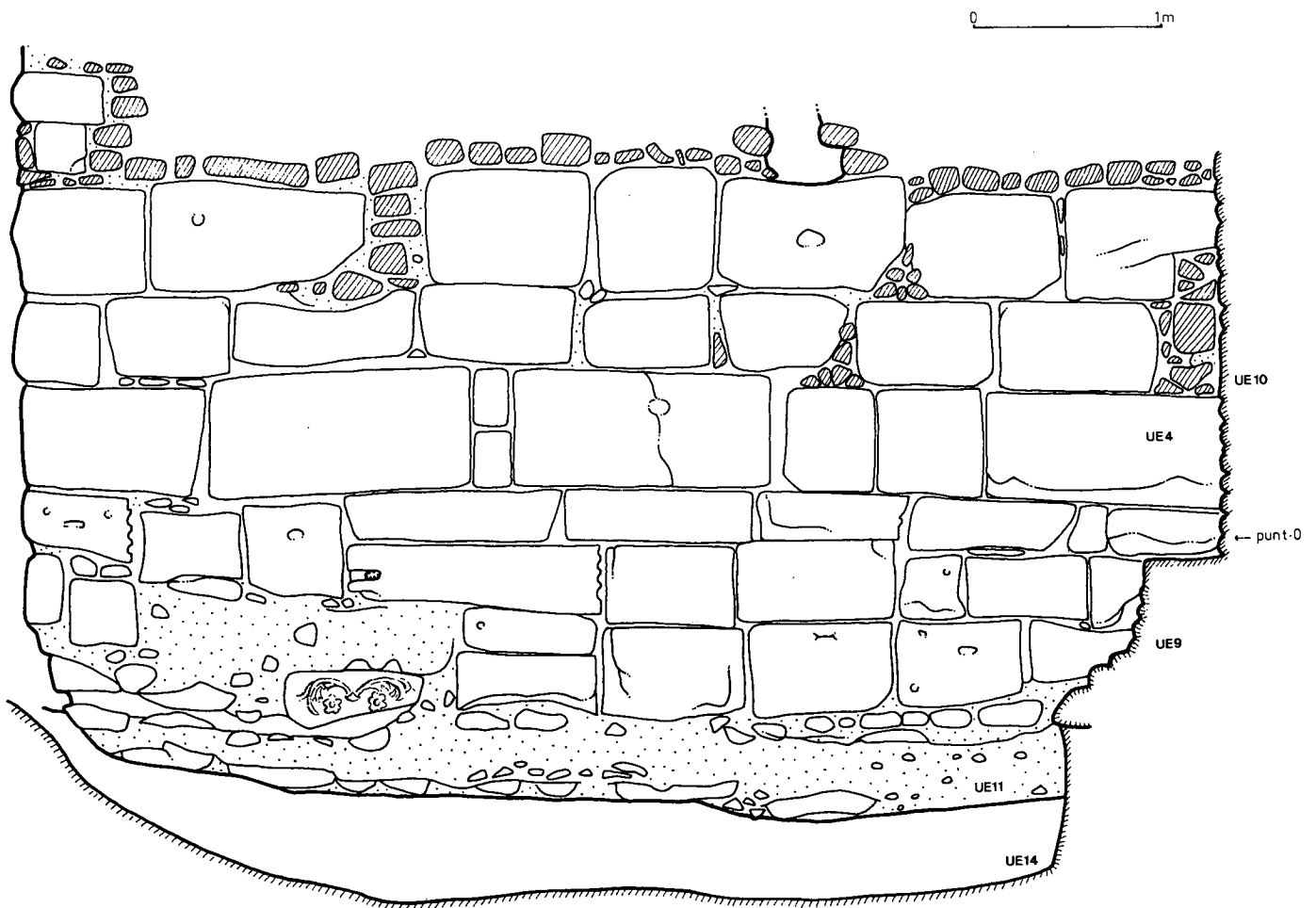

Fig. 10.- Caserna d'Alemanys. Alçat de la cara nord de la torre romana del Telègraf. S'assenyala la fonamentació d'opus caementicium (UE 11) i la roca retallada (UE 14).

El resultat fou una porta-arc certament monumental no tant per les dimensions, sinó per l'estructura, la decoració i la bellesa de línies i per l'indret precís on ha estat localitzat (fig. 18). I de seguida se'ns plantejava una pregunta: la porta d'on? En aquest cas, per les dimensions de l'estructura i, sobretot, per la proximitat que hi ha entre la torre romana de Caserna d'Alemanys i la cara nord de la torre romana de Gironella on havíem descobert, arran de les exploracions de 1987, l'existència d'un nou portal que funcionava, ja, des del mateix moment de la fundació⁽¹⁶⁾, no semblava il·lògic, ans al contrari, suposar que, desmuntada, hauria estat reutilitzada com a material de construcció, a molt poca distància, en aquest cas a no més de trenta metres d'un punt a l'altre. L'espectacularitat, la bellesa i la disposició dels elements ornamentals, ens fan suposar que la porta fou dissenyada, també, per fer, simultàniament, d'arc commemoratiu que devia completar-se amb una gran inscripció explicativa, dins d'una tradició a bastament documentada des d'època baix-republicana i, intensament, des d'època d'August en endavant.

La porta-arc (fig. 18) està formada per una obertura, en

arc de mig punt d'1,95 m de llum, és a dir 6,5 peus romans, amb una alçada, si el nivell del plint sobre el qual reposen les bases de les pilastres (fig. 15) coincidís amb la cota del sòl, cosa que sembla raonable, de 2,60 m uns 8 peus romans i 2/3 que reduint l'alçada del plint que podria correspondre a la del llindar de la porta seria de 2,50 m, aproximadament 8 peus i un terç. Les dovelles, de les quals se'n conserven unes quantes i especialment assequible, la clau, han permès reconstruir la llum de l'arc (fig. 14 i 17). Es troben exteriorment emmarcades per unes faixes de secció rectangular i la part central exterior, la cara externa, decorada amb un treball notable del qual només ens en podem fer una idea aproximada a través de la clau de l'arc, ben visible, i de l'anàlisi, imprecisa, d'altres blocs a la decoració dels quals no és fàcil arribar-hi sense desmuntar la torre. Es tracta d'una decoració de temàtica floral feta amb la tècnica de l'alt-relleu, ben separada de la base, amb una disposició simètrica amb dues flors centrals, de cinc pètals, encerclades per dues branques circulars que surten d'un mateix punt, disposades simètricament entorn de les flors, amb fulles trifoliades que miren, majoritàriament, cap a l'interior del cercle (fig. 14). Pel que hem pogut comprovar, les altres dovelles mostren una decoració similar però amb variacions en la disposició dels branquillons, flors i fulles (fig. 17). L'únic element de l'arc que no hem localitzat entre els blocs

⁽¹⁶⁾ NOLLA et al. (1989), pp. 111-130, especialment pp.120-121 i 130. Alguns aspectes del que ara desenvolupem s'han pogut veure també a NOLLA & SAGRERA (en premsa).

CASERNA DELS ALEMANYS-1988

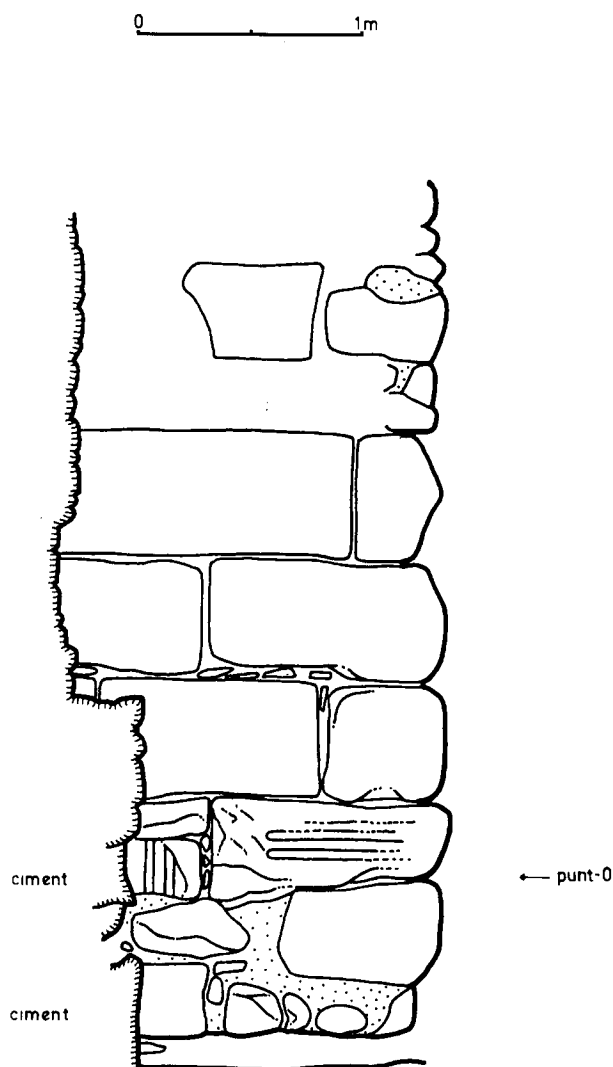

Fig. 11.- Caserna d'Alemanys. Alçat de la cara est de la torre romana del Telègraf.

exterior de la torre és la imposta que, tanmateix, reproduïm a nivell teòric per ser una característica constant en la construcció d'arcs i voltes de l'arquitectura romana.

L'arc pròpiament dit estava emmarcat per dos parells de pilastres disposades simètricament, dues a cada banda, tallades en el mateix bloc i que formen dos cossos avançats en relació al pla de la porta. Cada pilastra consta d'una base àtica formada per dos tors o bocells amb una escòcia intermèdia, descansant sobre un plint i en aquesta ocasió amb un cavet o copada entre el dau i el primer bocell, amb una alçada total d'un peu romà (fig. 15). Els tambors de la pilastra presenten tres estries filetejades i en la seva part inferior, en l'alçada d'un peu, massisses. El capitell, absolutament atípic, aixafat, el perfil del qual recorda un taló, suporta al seu damunt un àbac minúscul, damunt del qual se situa l'arquitrau dividit en faixes sobresortides i que té un peu d'alt (fig. 16). De tots aquests elements se'n conserva algun bloc, d'un costat i de l'altre que han fet possible la restitució.

En secció, la porta mostrava les pilastres avançades, uns 30 cms (un peu romà) i més endins, reentrat, l'arc amb una amplada d'uns 0,80 m, sostenint, pel damunt, l'entaulament,

que en aquest punt també es retirava uns 30 cm en relació a l'arquitrau sostingut pels capitells de les pilastres. Tots aquests elements arquitectònics, dovelles, pilastres, entaulament, capitell, foren construïts en marbre (fig. 18).

No tenim, i això és ben cert, una datació arqueològica clara del monument, el qual, tanmateix, s'ha de situar entre el moment fundacional, quan hom basteix el primer circuit murat de la ciutat⁽¹⁷⁾ durant el primer terç del segle I a.C. i el de la construcció de la muralla baix-imperial, de la qual forma part incorporada com a reble i que s'ha de datar a finals del segle III o molt a principis del IV⁽¹⁸⁾.

Tanmateix, les característiques del monument ens permeten modificar aquests límits cronològics i, per tant, fer menys imprecisa aquesta datació. No sembla, de cap manera, que aquesta porta-arc pugui ser considerada d'època baix-republicana, tot i que és innegable l'existència d'una porta en el sector de llevant de la fortificació⁽¹⁹⁾. En aquest cas, basant-se en l'anàlisi formal del monument, no sembla possible atorgar-li una datació de principis del segle I a.C. de cap de les maneres. Tanmateix, però, una aproximació estilística, sempre exposada a imprecisions quan no posseïm tots els elements del conjunt, ens podria ajudar en aquest aspecte, però, com veurem, les diferents parts de l'arc són prou atípiques com per arribar a una solució indiscutible.

Quan, doncs, fou reconvertit aquest accés oriental de Gerunda? En quin moment i per quin fet, si acceptem la dualitat porta/arc, fou ennoblit aquest accés, emmarcat per dos parells de pilastres, amb un arquitrau facetat i amb la cara exterior de les dovelles profusament decorades a base de motius vegetals, branquillons, flors, fulles, de qualitat i, a més, fent servir, per una porta urbana, marbre i no les pedres comunament utilitzades a Gerunda en època antiga, calcària nummulítica o pedra sorrenca, procedents de pedreres pròximes al jaciment?

Aquestes preguntes i altres que podem plantejar, la resposta de les quals solucionaria un munt de problemes que, ara mateix, planteja la història d'aquesta ciutat, de moment només troben contestes hipotètiques, algunes idees engrescadores que poden semblar raonables però que no poden ser comprovades amb absoluta fermesa.

Aquest accés a la ciutat, no pas el més important, és cert, es fa a través d'un arc-porta de 6,5 peus romans d'amplada (1,95 m) i 9 d'alçada (2,70 m) (fig. 18) dimensions no pas imponents⁽²⁰⁾ però adequades a la importància relativa del

⁽¹⁷⁾ NOLLA J. M. (1979-1980) Noves aportacions a l'estudi dels orígens de Gerunda, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXV-I, Girona, pp.107-118; ID. (1988), pp. 69-108.

⁽¹⁸⁾ NOLLA J. M. & NIETO F. J. (1979) Acerca de la cronología de la muralla tardía de Gerunda: la Terra Sigillata Clara de «Casa Pastors», *Faventia*, 1/2, Bellaterra, pp.269-272; NOLLA J. M. (1988), pp. 85-88, 95-96 i fig. 6.

⁽¹⁹⁾ L'existència de la porta queda palesa en les peculiaritats de la torre fundacional de la Gironella NOLLA et al. (1989), pp. 111-130, especialment 120-130.

⁽²⁰⁾ A Girona mateix, recordem que la porta Rufina, a la plaça de Sant Domènec, té una amplada màxima de 2,10 m (SERRA-RAFOLS J. de C. (1927-1931) p. 76 i fig. 116), mentre que la gran porta septentrional amida 3,70 m d'amplada (SERRA-RAFOLS J. de C. (1927-1931), pp. 82-83, fig. 126). La porta meridional de la muralla sud de la neòpolis emporitana té una amplada de 2/2,10 m molt similar a aquesta (SANMARTÍ E. & NOLLA J. M. (1986) La datation de la partie centrale du rempart méridional d'Emporion (L'Escala, Alt Empordà, Catalogne), *Documents d'Archéologie Méridionale*, 9, Nîmes, pp. 81-110) mentre que la porta de migdia de la muralla de la ciutat romana amida 2,60 m d'amplada i 3 d'alçada (PUIG i CADAFALECH J. (1934) *L'arquitectura romana a Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, pp. 76-77 i fig. 69).

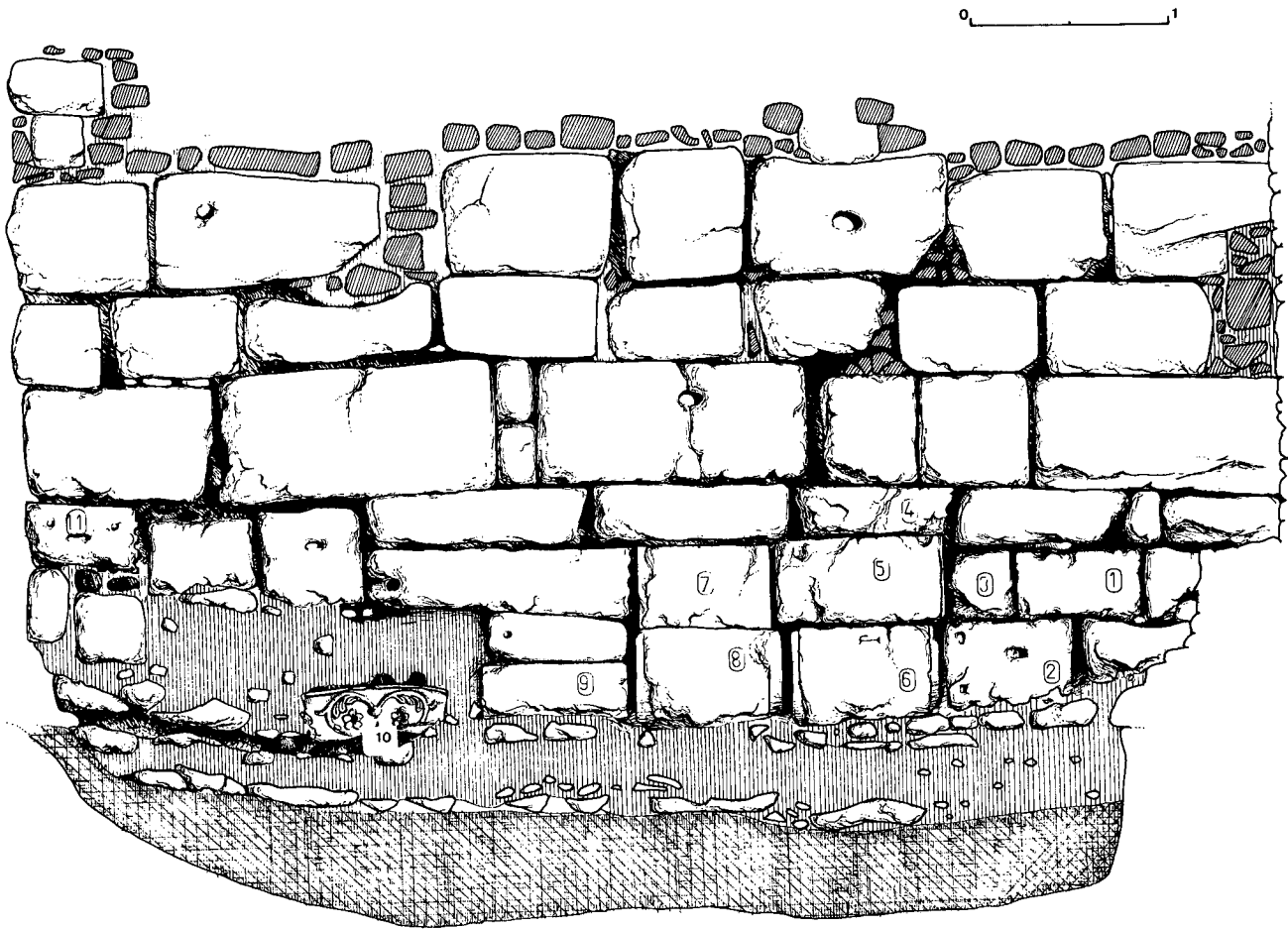

Fig. 12.- Caserna d'Alemanys. Alçat de la cara nord de la torre romana. Blocs de marbre reutilitzats: 1) Fragment d'entaulament; 2) Entaulament. Fragment que correspon al cobriment dels capitells. No hi ha cap de les cares visibles, però ha estat possible identificar els encaixos. Mides: 70 (25 x 20 x 25) x 46 (25 x 21) cm; 3) Fragment de pilastra. S'han identificat les estries de dues cares. Mides: 34 x 37 (26 x 11) x 37 (26 x 11) cm; 4) Capitells de les dues pilastres. Mostren una estructura típica que recorda l'ordre toscà. Només s'observa el perfil de dues cares externes. Mides: 81 x 74 x 25 cm; 5) Fragment de dues pilastres. Mides: 74 x 44 cm; 6) i 8) Dovelles de l'arc. Mostren una decoració en alt relleu per les dues cares externes amb motius florals sobre un esquema de cercles juxtaposats. Són visibles fulles de parra amb raïms; 7) Tram superior de les pilastres. S'observa l'acabament arrodonit de les estries; 9) Fragment sense identificar que no mostra cap mena de motllura; 10) Dovella. Clau de l'arc de la porta. Només es veu una de les cares exteriors. Decoració floral disposada sobre un esquema de cercles juxtaposats. Pot suposar-se una decoració similar en la cara oposada de la peça. Mides: 74 x 55 x 30 cm; 11) Basaments i primers trams de les pilastres. És la peça conservada més gran.

sector de llevant que comunica amb els darrers contraforts de les Gavarres i amb els pendents que s'aboquen a la vall del riu Galligants, un sector boscos, i on no s'hi podia arribar còmodament, però que cal tenir en compte i que degué ser molt més freqüentada del que sembla com sabem que passa, per exemple durant l'edat mitjana⁽²¹⁾, però que ni pel lloc ni pel rera país pot tenir punt de comparança amb les portes de tramuntana i migdia però en darrera instància, d'una de les portes de la ciutat i, pertant, un dels punts preeminents, emblemàtics d'aquell sector. No podria tractar-se del reflex d'un fet prou important de la història de la ciutat, del qual convenia deixar constància permanent, tan d'acord amb la mentalitat de les classes dirigents urbanes? No podria ser un dels monuments –i quin més visible i constant que una porta/arc– que commemorés la concessió del *ius latii* als *gerundenses* i de l'estatut municipal a la ciutat per part d'August possiblement durant la profunda reorganització d'Hispania, endegada en una de les seves llargues estades en aquest territori, probablement el 16-15 a.C.⁽²²⁾? El cert és que no ho sabem, tot i que és una hipòtesi,

palusible i engrescadora. Potser la continuació de les prospeccions en aquell sector permeti aplegar més informació que ajudin a resoldre aquesta qüestió, tot i que no sembla massa probable.

Si bé, com ja hem exposat, pensem que ateses les dificultats de restituir en tots els detalls aquesta porta-arc (capitell, decoració completa de la cara exterior de les dovelles, etc...) és arriscat i, de fet, inviable, intentar trobar paral·lels clars d'aquesta construcció i pretendre aconseguir,

⁽²¹⁾ En la documentació medieval tot el sector comprès entre el congost de l'Onyar i Campdorà s'anomena **Muntanya de Girona**. Fem notar, per altra banda, que aquest sector de llevant ha estat dotat, sempre, d'un portal, el més ben conservat del qual és el de Sant Cristòfol totalment dempeus que degué servir per acomplir la mateixa funció o similar dels portals més antics. recordem, també, més cap a migdia, sota la torre del Telègraf Òptic, una gran porta paredada que comunicava l'exterior amb l'àrea de l'edifici de les Àguiles a la plaça de Sant Domènec.

⁽²²⁾ Sembla un fet segur basat especialment en una referència de Plini el Vell (N. H. III, 23) i en algunes dades epigràfiques (vegeu: NOLLA J. M. (1988), pp. 74-75, 77 i 92).

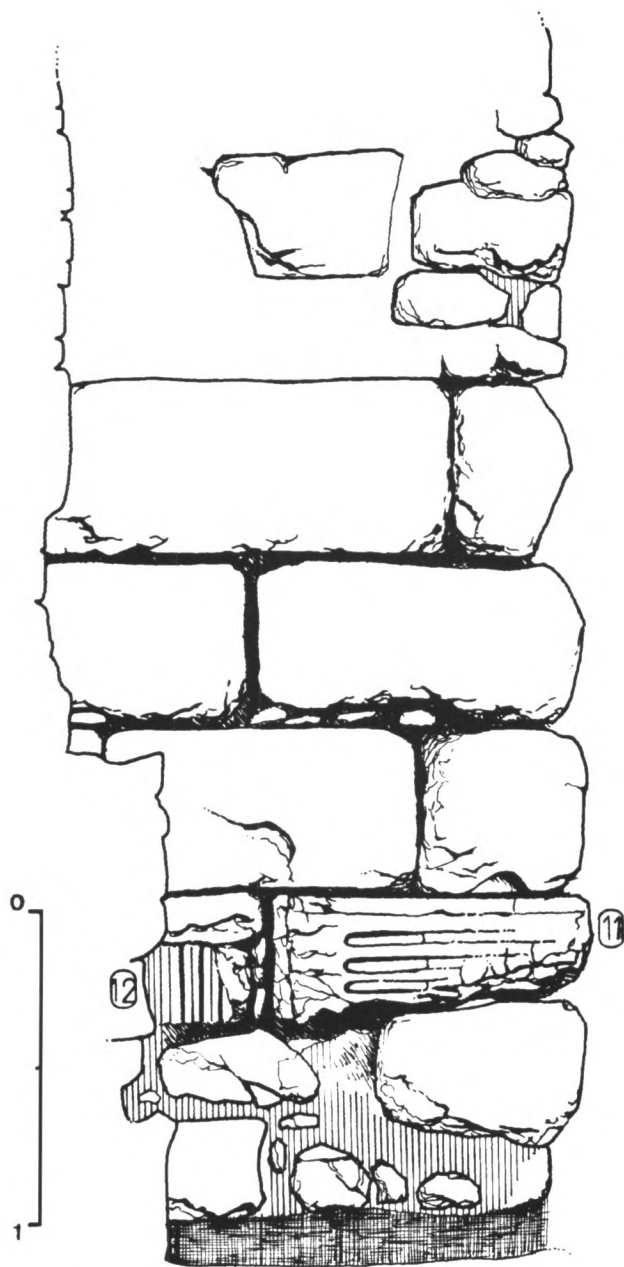

Fig. 13.- Caserna d'Alemanys. Alçat de la cara est de la torre romana. Blocs de marbre reutilitzats. 11) Basaments i primers trams de les pilastres; 12) Fragment de pilastra.

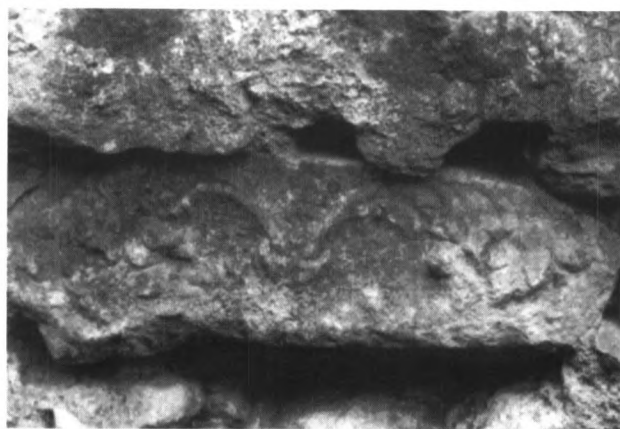

Fig. 14.- Caserna d'Alemanys. Dovella de marbre amb decoració floral (núm. 10 de la fig. 12).

Fig. 15.- Caserna d'Alemanys. Basament inferior de la doble pilastra que emmarca l'arc (núm. 11 de les figs. 12 i 13).

d'aquesta manera, una cronologia aproximada del monument, no podem deixar d'assenyalar algunes construccions amb datacions força precises que mostren similituds i de vegades grans semblances amb la porta de llevant de *Gerunda* que poden ajudar a recolzar la hipòtesi apuntada en relació amb el moment precís de la seva construcció.

La composició de l'arc-porta recorda, notablement, la simplicitat de línies i la disposició global de l'arc de Berà, senzill, i que, malgrat les diverses restauracions, ha arribat a nosaltres en un bon estat de conservació. L'única porta, queda emmarcada, a banda i banda, per dues pilastes amb *rudenturae* farcint la part inferior de les estries, sostingudes per unes bases àtiques, sense plint o potser millor, amb un plint global del massís inferior de l'arc (fig. 15), acabades en uns capitells corintis que aguanten l'entaulament, sostingut, també, directament per la part de dalt de la clau de l'arc. Les dovelles, sense decoració, mostren, en canvi, unes motllures per la part superior. Aquest monument commemoratiu, probablement el límit del *territorium* de *Tarraco*, ha estat datat, sempre, a partir de la inscripció del fris⁽²³⁾, en el primer quart del segle segon⁽²⁴⁾. Tanmateix, un estudi recent ha permès, a partir de dades sòlides, proposar

⁽²³⁾ La inscripció a CIL II, 4282; ALFOLDY G. (1975) *Die Römischen Inschriften von Tarraco*, Madrider Forschungen, 10, Berlín, pp.406-407.

⁽²⁴⁾ Descripció i anàlisi del monument, amb la cronologia tradicional a: PUIG i CADAFALCH J. (1934), pp.175-180 i 324.

una datació augustal ⁽²⁵⁾ que coincideix molt millor amb el regust arcaïtzant que havien detectat diversos erudits i que tenien dificultats per explicar ⁽²⁶⁾.

Menys semblances però certes similituds cal assenyalar amb l'arc de Martorell, sobre la ribera esquerra del riu Llobregat, emmarcant l'entrada del gran pont bastit per soldats de les legions IV Macedònica, VI *Victrix* i X *Gemina* entre el 16/13 i el 8 a.C. ⁽²⁷⁾ que si bé no queda clar que siguin del mateix moment, tampoc és improbable.

També hi ha semblances parcials amb altres grans arcs triomfals augustals o d'època tiberiana, en la disposició de

Fig. 16.- Caserna d'Alemanys. Capitells de marbre de les pilastres d'emmarcament de la porta (núm. 4 de la fig. 12).

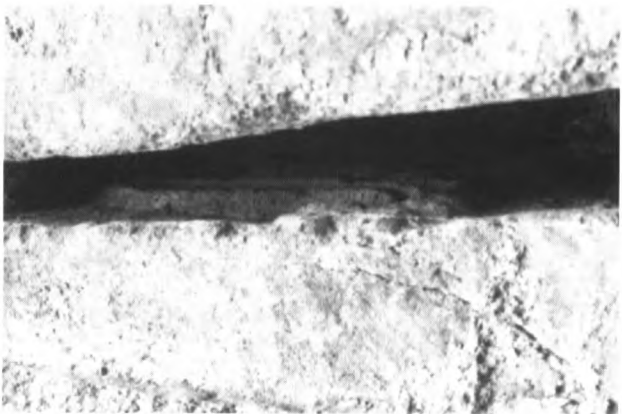

Fig. 17.- Caserna d'Alemanys. És possible veure la decoració floral del bloc de marbre en l'espai mínim que queda entre carreu i carreu.

les pilastres o columnes emmarcant la porta, en la decoració floral de les dovelles, o en aspectes més puntuals, però destaquen sobretot, els arcs d'Aosta i el dels *Sergii* a Pola, en aquest cas amb les columnes que emmarquen la porta sobresortint lleugerament com a Girona ⁽²⁸⁾ o l'arc de Carpentras, amb pilastres i decoració floral a les dovelles, o el *quadrifrons* de Cavaillon, els dos de la primera dècada de l'Era ⁽²⁹⁾. Certes semblances hi ha, salvant les distàncies, amb l'estructura compositiva de l'arc de les Antigues a Glanum que hom data vers el 20-26 d.C. ⁽³⁰⁾. Recordem també, perquè ofereix una cronologia antiga, triumfiral probablement o immediatament posterior, que l'arc quadrifront que constitueix el cos central del monument funerari dels *Ivlii* a Sant Remí de Provença, mostra a la cara exterior de les dovelles, una decoració floral de branquillons entrelaçats i flors que es lliguen d'un bloc a l'altre i a la clau de l'arc, al bell mig, un cap de la Gorgona Medusa ⁽³¹⁾, una decoració que, salvant les distàncies, trobem, també, a Girona.

3.3.2. El material arqueològic recuperat

És important que quedi perfectament clar, abans d'iniciar la lectura d'aquest apartat, un fet fonamental: durant la campanya de 1988 no vàrem excavar, pràcticament, cap unitat estratigràfica intacta sinó que vàrem limitar-nos a reexcavar, per entendre el sector, nivells afectats per les tasques arqueològiques de 1930 i 1947-1948 (UE1). Només és una excepció UE2, una de les tombes que fou descoberta el 1948 però l'excavació només afectà el sector de ponent estant intacte la resta. Malauradament no s'efectuaren troballes significatives llevat de les restes òssies de la inhumació i de les lloses i altres elements que conformaven el taüt. Les troballes, per tant, no tenen un valor a l'hora de determinar la cronologia de l'estrat en haver-hi multitud d'objectes d'èpoques recents (ampolles de cervesa, taps, pintes de plàstic, sabates,...) sinó que l'únic interès rau en els fragments i en què esdevé, com en una prospecció, una mostra valuosa per fer-se una idea aproximada de la cronologia de l'indret. Des d'aquesta òptica les descobertes ens són útils. Recordem, també, per acabar aquest preàmbul, que molt probablement la major part dels fragments ceràmics, quasi exclusivament, recuperats no devien haver estat considerats significatius pels anteriors equips que

⁽²⁵⁾ DUPRÉ X. (1986) Els capitells corintis de l' Arc de Berà, *Fòrum. Temes d'història i d'arqueologia tarragonines*, 6, Tarragona, pp. 1-12. També a DUPRÉ X. (1983-1984) Els capitells corintis de l'arc de Berà (Roda de Berà, Tarragonès), *Empúries*, 45-46, Barcelona, pp. 308-315.

⁽²⁶⁾ DUPRÉ X. (1986), p. 8, nota 45.

⁽²⁷⁾ FABRE G., MAYER M. & RODÀ I. (1984 a) A propos du Pont de Martorell: la participation de l'armée à l'aménagement du réseau routier de la Tarraconaise orientale sous Auguste, *Epigraphie hispanique*, París, pp. 282-288; ID. (1984 b) *Inscriptions romaines de Catalogne. I. Barcelone (sauf Barcino)*, París, pp. 36-37.

⁽²⁸⁾ TRAVERSARI C. (1971) *L'arco dei Sergi*, Pàdua.

⁽²⁹⁾ GROS P. (1979) Pour une chronologie des arcs de triomphe de Gaule Narbonnaise (à propos de l'arc de Glanum), *Gallia*, 37, fasc. 1, París, pp. 55-83; MANSUELLI G. A. (1954) El arco honorífico en el desarrollo de la arquitectura romana, *Archivo español de Arqueología*, XXVII, Madrid, pp. 107-126;

⁽³⁰⁾ GROS P. (1979), pp. 55-83. Sobre aquests arcs de la Provença també: BEDON R., CHEVALIER R. & PINON P. (1988) *architecture et urbanisme en Gaule romaine. I. L'architecture et les villes en Gaule romaine*, París, pp. 176-195.

⁽³¹⁾ ROLLAND H. & BRUCHET J. (1969) *Le Mausolée de Glanum*, Supplément à Gallia, 21, París; BEDON et al. (1988), pp. 376-383.

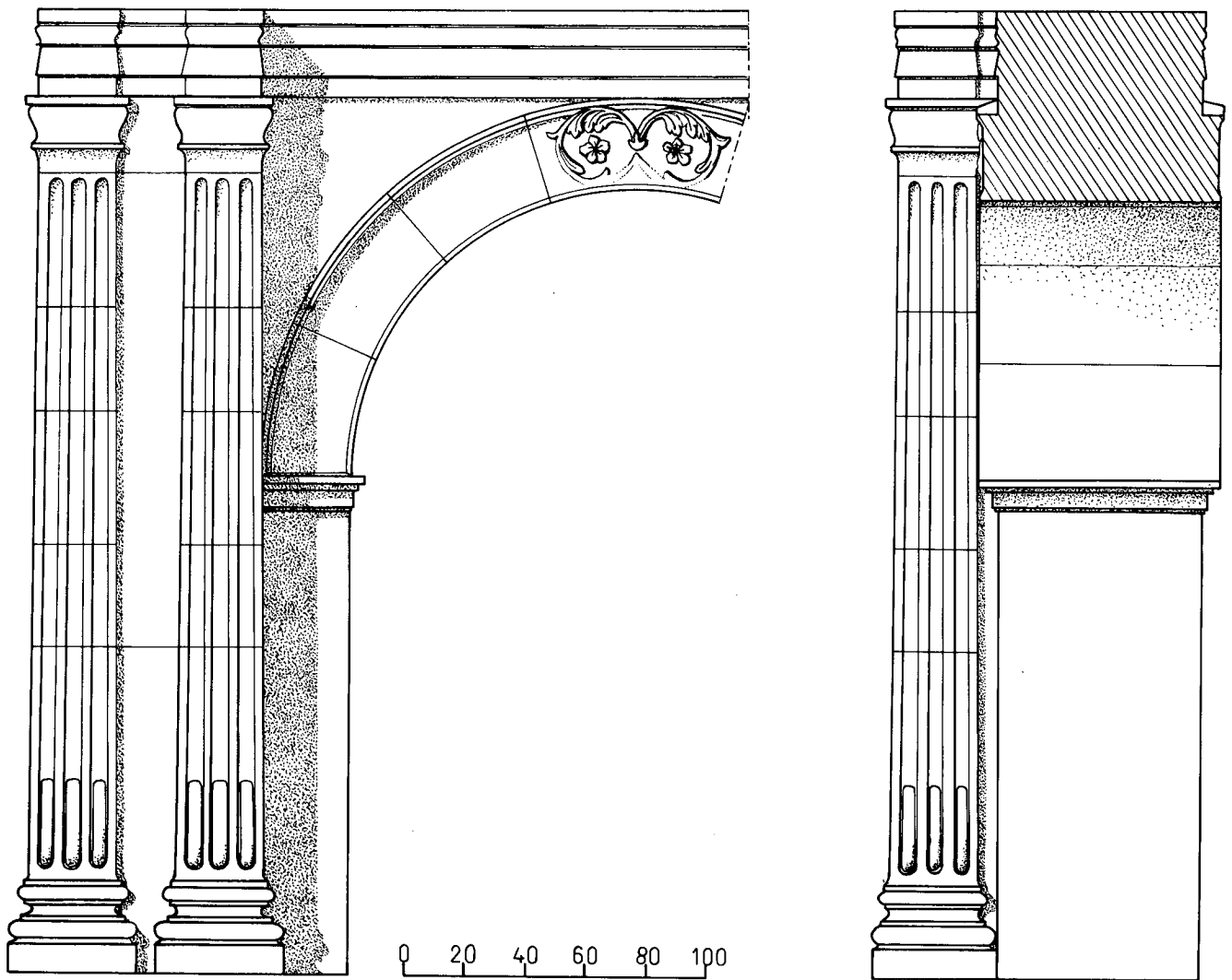

Fig. 18.- Caserna d'Alemanys. Reconstrucció hipotètica de la porta-arc desmuntada i incorporada a la fonamentació de la torre baix-imperial. Alçat frontal i secció.

treballaren en aquest sector. No hi fa res, nosaltres també hem estat selectius limitant-nos a recuperar artefactes antics (ceràmica, metall i vidre).

La descripció, per fer-la més útil, la farem de més antic a més modern, deixant per al final les ceràmiques grolleres i comunes, de cronologia laxa i els metalls.

Ceràmica de vernís negre. En total foren recuperats 10 fragments tots ells assimilables a la Campaniana B o, en algun cas a les «B-oides», entre les quals hi tenim representada la forma Lamboglia 1, dos casos (fig. 19, 2 i 5), la Lamboglia 3, un sol fragment (fig. 19, 6), la Lamboglia 4, un altre, i la Lamboglia 5/7, amb un total de sis casos (fig. 19, 1, 2 i 4). Entre la ceràmica fina d'origen local recuperarem dues vores de «kálathos» (fig. 19, 9 i 10), 27 fragments de ceràmica d'engalba blanca (4 vores, 2 bases, 8 fragments de nansa i 7 informes) (fig. 19, 27 a 33), ceràmiques emporitanes oxidades (un fragment de base) i reduïdes (25 fragments en total, amb les formes 1, 11 i 12⁽³²⁾ i algun bocí que correspon a la producció més moderna augustal o postaugustal) (fig. 19, 11 a 26). Entre les ceràmiques de parets fines, cal destacar un fragment d'un gobelet de la forma Mayet II (fig. 19, 7) i un fragment sense forma amb decoració claviforme (fig. 19, 8); assenyalem, també, la presència d'una vora d'àmfora de boca plana i 4 fragments informes i un as de bronze d'Empúries amb el cap de Diana, amb casc, cap a la

dreta, a l'anvers, i el Pegàs, amb la inscripció *Untikesken*, al revers, molt desgastat, però identificable amb seguretat.

Pel que fa a material alto-imperial, cal dir que era força escàs. Foren recuperats tres fragments de TS aretina, dues vores (fig. 20, 1 i 2) i un fragment informe, dos fragments informe de TS sud-gàl·lica, un d'ells decorat exteriorment amb flors i branquillons i que cal referir a la forma Drag. 29 (fig. 20, 3). Entre les ceràmiques africanes de tipus A foren recuperats dos fragments informes i una base de peu curt indeterminada en A2, que ens permet considerar tardà el fragment (fig. 20, 5), un d'indeterminat de TS africana C i tres d'africana de cuina, un dels quals corresponia a una cassola de fons estriat i patina cendrosa (fig. 20, 6). Cal ressenyar un fragment de vora de TSC B, de la vall del Roine o de territoris adjacents, assimilable a la forma Lamboglia 2 amb decoració feta amb rodeta a la paret exterior entorn de la carena (fig. 20, 4), una producció que arriba escassament a aquestes contrades amb una cronologia de segona meitat del segle segon i primera del tercer. Quant

⁽³²⁾ Fem servir la classificació utilitzada a AQUILUE J., MAR R., NOLLA J. M., RUIZ DE ARBULO J. & SANMARTÍ E. (1984) *El fòrum romà d'Empúries (Excavacions de l'any 1982). Una aproximació arqueològica al procés històric de la romanització al nord-est de la Península Ibèrica*, Monografies Emporitanes, VI, Barcelona, pp.370-374 i fig. 128 a 131.

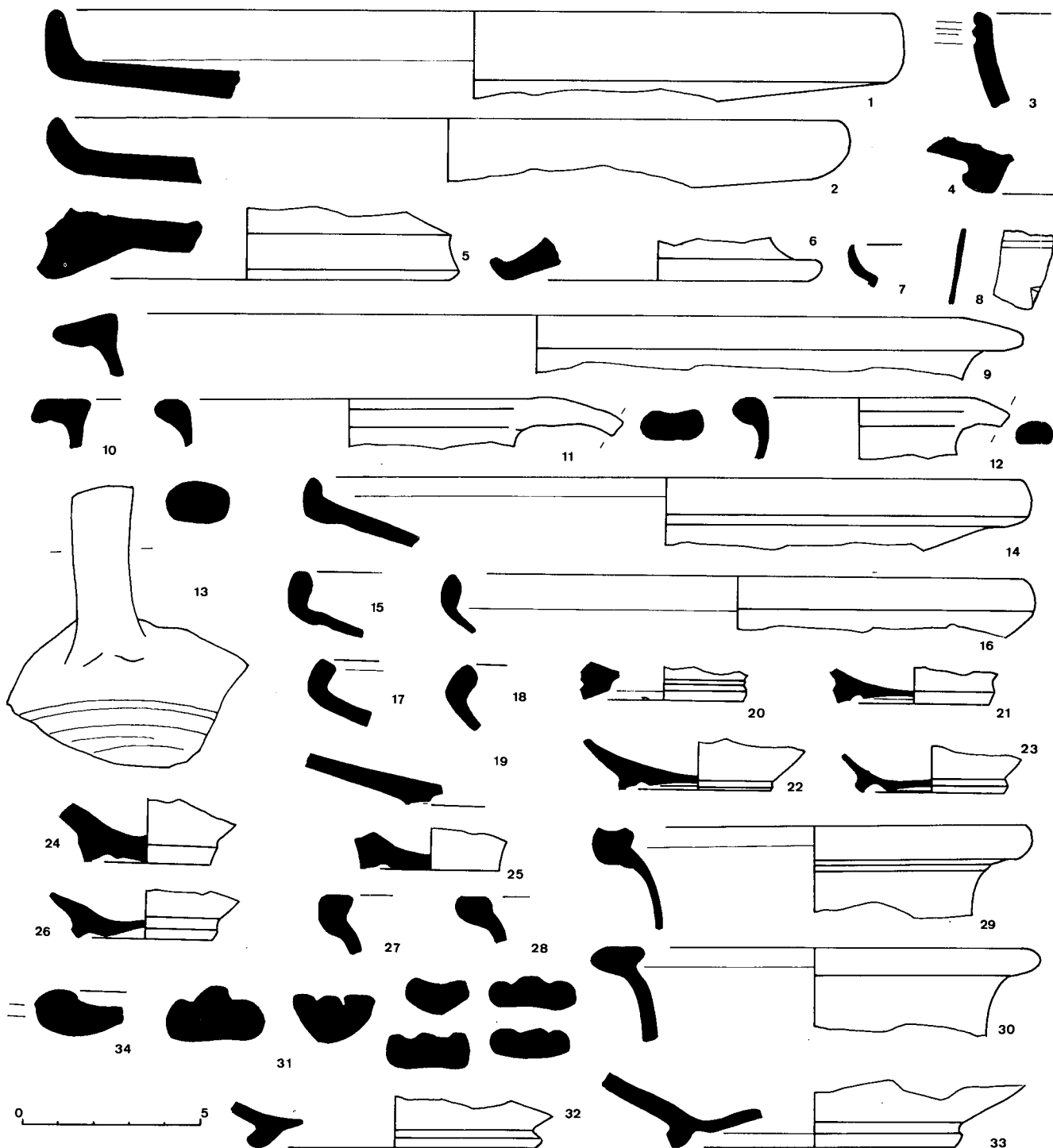

Fig. 19.- Caserna d'Alemanys. Material ceràmic baix-republicà. 1 a 6) Campaniana B o B-oide; 7 i 8) Ceràmica de parets fines; 9 i 10) Kálathoi pintats; 11 a 26) Ceràmica emporitana; 27 a 33) Ceràmica d'engalba blanca.

a les àmfors, fem referència a una nansa de Dressel 20 (fig. 20, 7), els recipients de la vall del Guadalquivir fets servir per transportar oli durant tot l'Alt Imperi i una nansa d'àmfora Pascual 1 (fig. 20, 8), de la Tarraconense que serví per contenir el vi del país a partir de la segona meitat del segle I a.C. fins a època de Tiberi.

Més nombrosa fou la ceràmica baix-imperial. Pel que fa a les ceràmiques fines d'importació, cal assenyalar la recuperació de tres fragments informes de TSA D, una base difícil d'atribuir amb un peu mínim (fig. 21, 3) i dues vores assimilables a la forma Hayes 61A de Hayes amb una cronologia de segle quart inicis del cinquè, un plat, per altra banda ben freqüent (fig. 21, 1 i 2). Hi han també uns quants fragments de ceràmica estampada baix-imperial del sud de la Gàl·lia en les dues varietats, reduïda, amb una base amb decoració estampada a base de cercles o semicercles que recorda la forma Rigoir 15a o similar (fig. 21, 5), i oxidada, amb dos fragments informes, una gran base de forma incerta (fig. 21, 4), i mig plat sencer, amb una decoració a la vora, molt peculiar que cal considerar separatament en tractar-se, probablement, d'una imitació de les ceràmiques baix-imperials de distribució més restringida (fig. 21, 6). En coneixem un exemplar similar procedent de la vil·la de Mas de Dalt a Canapost (Baix Empordà) ⁽³³⁾. Entre les àmfors, cal referir-se a tres vores de la forma Keay LXII, d'origen nord-africà (fig. 22, 1 i 23, 1 i 2), concretament dels encontorns de Cartago, amb una cronologia de mitjan segle cinquè a la fi del segle sisè ⁽³⁴⁾, i una altra boca que referim a la forma Keay XXXVI B o similar ⁽³⁵⁾, amb una datació semblant a l'anterior (fig. 22, 2). A més hom recollí vint fragments informes.

Quant a ceràmiques comunes i grolleres de datació poc segura, distingim bols, gerres, plats i gibrells, de mides ben diverses i de cronologia imprecisa, però que sovintegen en

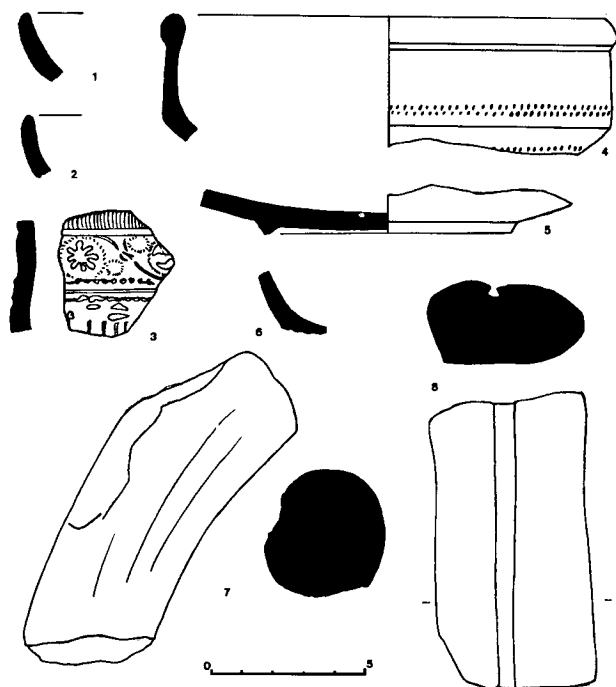

Fig. 20.- Caserna d'Alemanys. Material ceràmic alto-imperial. 1 i 2) T. S. aretina; 3) T.S. sud-gàl·lica; 4) T.S. clara B; 5) T.S. africana A; 6) Ceràmica de cuina africana; 7) Àmfora Dressel 20; 8) Àmfora Pascual 1.

estrats antics en els jaciments d'aquestes contrades (fig. 24, 1 a 9).

Les ceràmiques grolleres, majoritàriament reduïdes, proporcionen un repertori de formes escàs —olles, tupins, urnes, plats— on predominen les bases planes i els perfils en S que no indiquen cronologia en ser quasi idèntics al llarg del temps (fig. 24, 10 a 14)

Finalment fem referència, aquí, a uns flascons de vidre, antics, de llavi engruixit o de coll cilíndric, estret, i llavi obert, d'època romana, amb paral·lels múltiples en altres punts de la ciutat i en la majoria d'estacions arqueològiques d'aquest territori (fig. 24, 15 a 17). Fora de tot context és impossible intentar precisar-ne la cronologia.

L'interès d'aquest material arqueològic recuperat fora de context només té un valor per ell mateix i en aquest cas perquè confirma, de bell nou, que en el subsòl de Gerunda no hi ha res més antic de principis del segle I a.C.

Aquesta qüestió sembla que de moment ha quedat molt clara després d'una anàlisi exhaustiva de totes les troballes arqueològiques efectuades en antics sondeigs o recuperades a partir d'obres arquitectòniques i d'infraestructura aplegades en un treball de conjunt i, en bona part, publicades ⁽³⁶⁾. Cap dels objectes recuperats en la campanya de 1988 a Caserna s'allunya del que és comú en altres punts de la ciutat, amb molt material baix-republica, d'importació i local (Campaniana B i b-oïde, ceràmiques emporitanes, d'engalba blanca, ibèrica pintada, ceràmica baix-republicana de parets fines, una moneda d'*Untikesken*, característica d'aquests anys i amb un paral·lel exacte en el farcit inferior de Casa Pastors ⁽³⁷⁾) i material alt i baix imperials la major part dels quals havien estat documentats en punts diversos de l'àrea urbana. Potser en acabar cal assenyalar que l'interès específic d'aquest material rau en el fet que, segons algunes hipòtesis que no es basen en res concret, sinó només en dades circumstancials, podria haver-hi hagut un nucli antic, pre-romà, molt reduït, que se situaria entre Torre Gironella i l'esplanada de la Catedral ⁽³⁸⁾. Cap troballa concreta recolzava aquesta suposició i els resultats de les excavacions de 1987

⁽³³⁾ NOLLA J. M. (1987) La vil·la romana de Mas de Dalt a Canapost. Noves dades, *Estudis sobre Temes del Baix Empordà*, 6, Sant Feliu de Guíxols, p. 71, fig. 7, 1.

⁽³⁴⁾ KEAY S. J. (1984) *Late roman amphorae in the Western Mediterranean. A typologie and economic study: the Catalan evidence*, BAR International Series, núm. 196, Oxford, pp.309-350; REMOLA J. A. & ABELLO A. (1989) Les àmfors, *Un abocador del segle V d.C. en el fòrum provincial de Tàrraco*, Memòries d'Excavació, 2, Taller Escola d'Arqueologia, Tarragona, pp.266-267.

⁽³⁵⁾ KEAY S. J. (1984), pp.240-245.

⁽³⁶⁾ El material ceràmic antic ha estat aplegat exhaustivament fins al 1977 a NOLLA J. M. (1977) *La ciudad romana de Gerunda*, Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, i en bona part publicat en diversos articles (NOLLA J. M. (1978) Excavacions arqueològiques a Girona: sonatges i troballes a la plaça de Sant Domènec, *Revista de Girona*, 85, Girona, pp.367-373; ID. (1979) Excavacions i sondeigs a Girona: les obres del Passeig Arqueològic (I), *Revista de Girona*, 87, Girona, pp.101-108; ID. (1979) Excavacions i sondeigs a Girona: Les obres del Passeig Arqueològic (II), *Revista de Girona*, 88, Girona, pp.181-191; ID. (1980 b) Excavacions i sondeigs a Girona: el sector de la Seu, *Revista de Girona*, 91, Girona, pp.83-91; ID. (1980 a), pp.179-192 i ID. (1988), pp.87-89 i fig. 6 a 8).

⁽³⁷⁾ NOLLA (1977), pp.531-532; ID. (1988), p. 89.

⁽³⁸⁾ Teoria dissenyada per Joaquim Pla i Cargol i que ha tingut i té, encara que no hi ha cap evidència que la recolzi, alguns seguidors. Es troba estructurada sobretot a: PLA i CARGOL J. (1946) La Torre Gironella, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, I, Girona, pp.108-116; ID. (1947) El proceso del desarrollo urbano de Gerona a través de los tiempos, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, II, Girona, pp. 209-228.

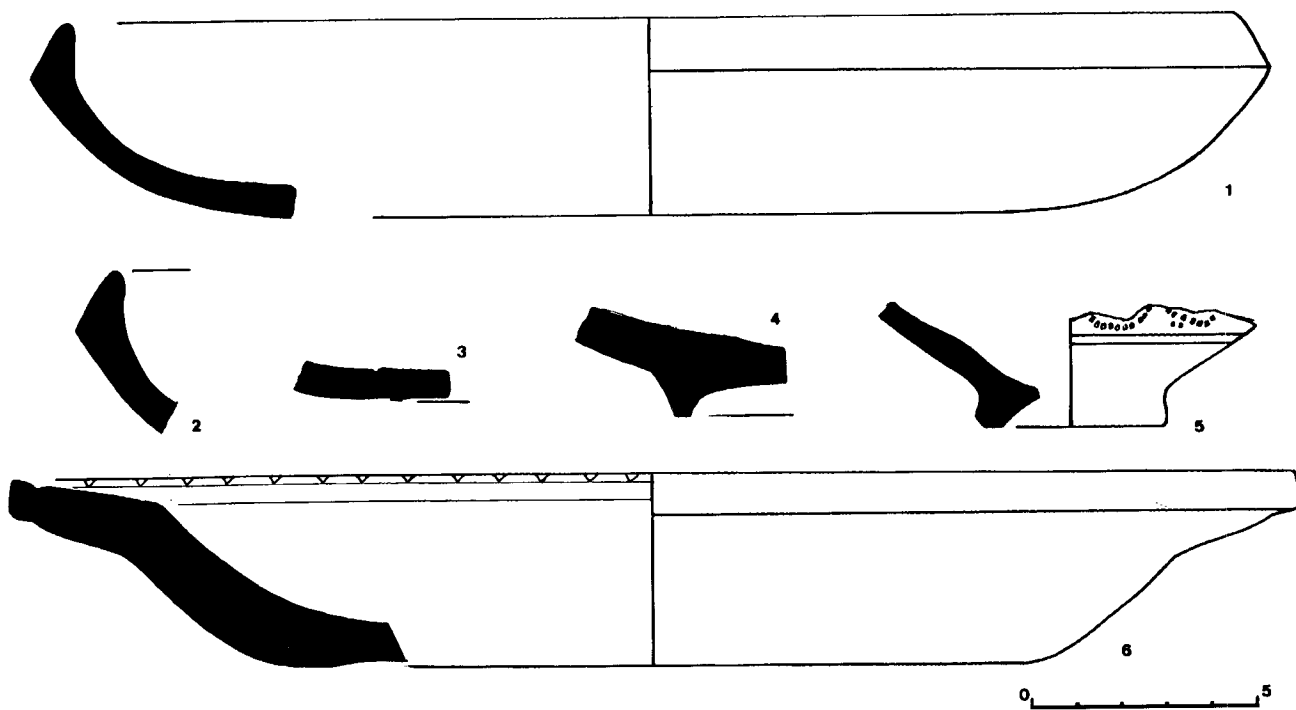

Fig. 21.- Caserna d'Alemanys. Material ceràmic baix-imperial. 1 a 4) T.S. africana D; 5) Ceràmica estampada baix-imperial del sud de la Gàl·lia; 6) Semblant a l'anterior.

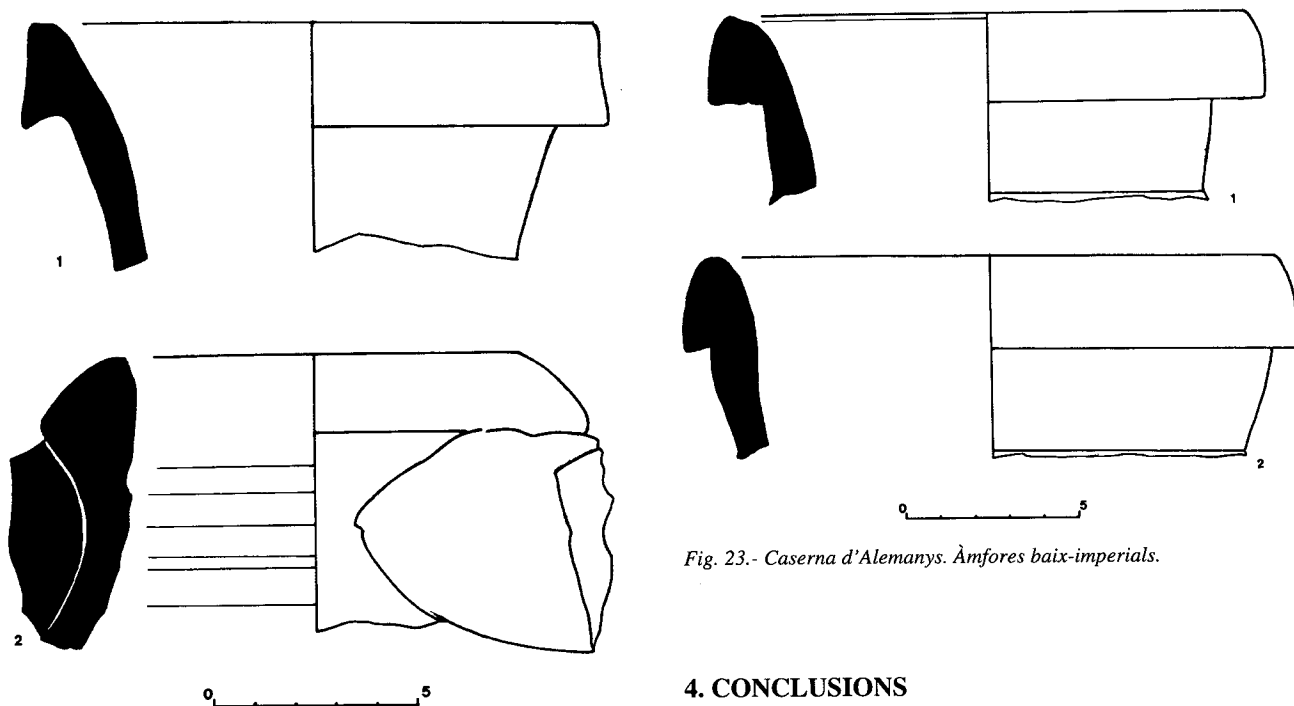

Fig. 22.- Caserna d'Alemanys. Àmfores baix-imperials.

Fig. 23.- Caserna d'Alemanys. Àmfores baix-imperials.

a Torre Gironella ⁽³⁹⁾ i de 1988 a la Caserna d'Alemanys, i el material arqueològic, majoritàriament fora de context, és cert, però representatiu de l'ocupació de l'àrea des d'un moment inicial, sembla que invaliden aquestes teories que sovint són més el pes mort del passat i una voluntat de posseir uns orígens remots i, per no sabem quina regla de tres, més nobles que idees ben estructurades i recolzades amb dades sòlides.

4. CONCLUSIONS

L'interès d'aquesta exploració és evident; per una banda, ha permès recuperar i ampliar notablement el coneixement sobre un dels sectors amb més possibilitats arqueològiques de Girona alhora que ha permès recuperar noves dades sobre l'època romana, entre les quals destaca el descobriment del, fins ara, el monument més important d'època alto-imperial, una porta-arc, on s'utilitza, hi ho documentem per primera vegada, una porta-arc, de notable bellesa que ha pogut ser restituïda amb força aproximació. Aquest descobriment serveix, també, per fer-se una idea més

⁽³⁹⁾ NOLLA et al. (1989), pp. 118-121 i fig. 14.

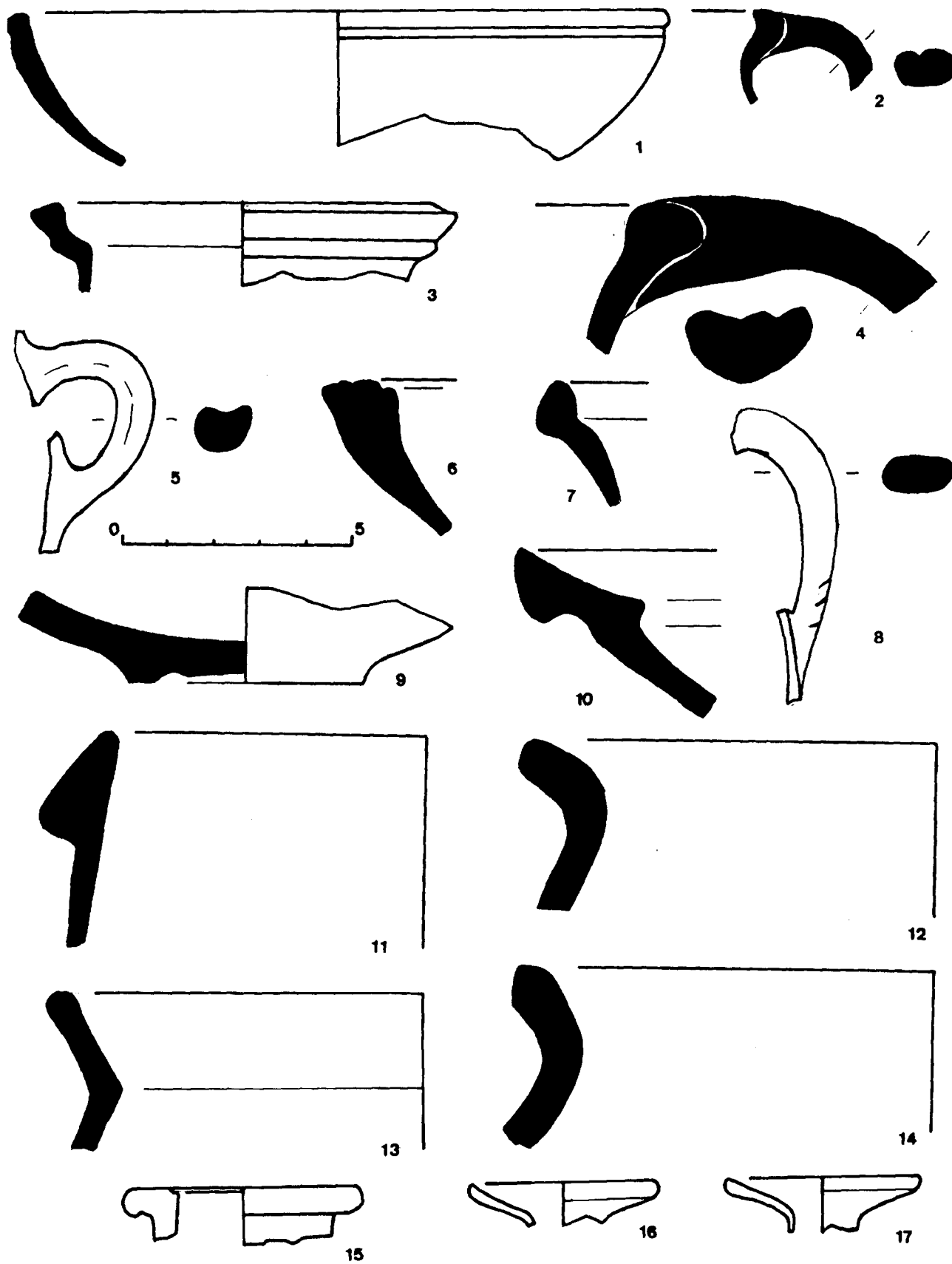

Fig. 24.- Caserna d'Alemanys. 1 a 14) Ceràmiques comunes i grolleres de cronologia incerta; 15 a 17) vidre.

aproximada de la importància de la porta de llevant de la ciutat, identificada per primer cop arqueològicament durant les excavacions de 1987 a Torre Gironella ⁽⁴⁰⁾, planificada ja amb el traçat inicial de la ciutat i que continuarà existint al llarg de tots els temps. En efecte, en algun document de l'alta edat mitjana, que havia presentat dificultats de lectura se'ns esmenta aquesta porta ⁽⁴¹⁾ en ple funcionament. Més endavant, a resultes de l'ampliació i reformes de la muralla i del gran castell de Gironella, aquest portal variarà lleugerament de lloc, situant-se a Sant Cristòfol on, amb afegitons i canvis, es conserva sencer ⁽⁴²⁾.

L'altra punt valuós el constitueix el conjunt de tombes documentat que cal suposar que corresponen a un antic

cementiri. L'excavació en extensió hauria de permetre datar-lo amb més seguretat i, molt probablement, identificar el temple, l'esglésiola, totalment desconeguda si es comprova el fet que en seria l'origen. Sense referències textuais conegudes, podria tractar-se del més antic cementiri de l'interior de la ciutat.

Assenyalem, per acabar, la confirmació, a partir de les troballes de material arqueològic, la manca d'evidències anterior al segle I a.C. i les possibilitats enormes que ofereix aquest indret de cara a la coneixença aprofundida de la Girona romana i medieval, en un sector bàsic per poder comprendre el traçat del circuit murat antic i les primeres reformes posteriors.

⁽⁴⁰⁾ NOLLA et al. (1989), pp. 118-130 i fig. 2, 8 i 15; NOLLA & SAGRERA (en premsa).

⁽⁴¹⁾ MARQUÈS J. (1963) Sobre los antiguos judíos de Gerona, *Sefarad*, XXIII, Madrid-Barcelona, pp. 31-35, on dóna a conèixer un document del 21 de juny del 963 on s'esmenta, en parlar d'una casa *intra muros Gerunde Civitate* i referir-se a les afrontacions *...de circio in ipsa via que pergit ad ipsam portam civitatis*, és a dir un carrer que mena a la porta de la ciutat, al nord i que, de fet, només pot referir-se a la porta de llevant, puix que no n'hi ha cap de segur al tram occidental de la ciutat. Tampoc pot interpretar-se aquest document com el d'un carrer que conduís a les portes nord o sud, perquè només s'indica que un

carrer condueix a una porta quan aquesta se situa damunt i, per tant, els carrers que porten als accessos meridionals i septentrionals de la ciutat tenen una orientació nord/sud i, per tant, a l'hora de fer confrontacions, només poden trobar-se a llevant o a ponent. Així passa en tots els documents que coneixem que formen un conjunt notable. N'hi ha d'altres, inèdits o poc coneguts, que tornen a esmentar la porta de llevant d'una manera evident. D'aquí la impossibilitat per part del Dr. Marquès d'ubicar correctament la casa inventariada en el document.

⁽⁴²⁾ MARQUÈS J. (1963), El Paseo Arqueológico de Gerona, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XVI, Gerona, pp. 161-164.